

MASTER'S THESIS

De bescherming van de geestelijke integriteit onder het toepassingsbereik van het Wetboek van Strafrecht

Een onderzoek naar de noodzaak van een separate strafbaarstelling van psychisch geweld in het licht van het ultimatum remedium-karakter van het strafrecht.

van den Berge, S.F.M.

Award date:

2023

Awarding institution:

Department of Public Law

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

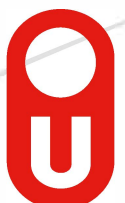
If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

pure-support@ou.nl

providing details and we will investigate your claim.

Downloaded from <https://research.ou.nl/> on date: 30. Sep. 2023

Open Universiteit
www.ou.nl

De bescherming van de geestelijke integriteit onder het toepassingsbereik van het Wetboek van Strafrecht

Een onderzoek naar de noodzaak van een separate strafbaarstelling van psychisch geweld in het licht van het ultimum remedium-karakter van het strafrecht.

Masterscriptie RM9906222311

Naam: S.F.M. (Selina) van den Berge (852104406)

Scriptiebegeleider: mw. mr. dr. M. de Bruijn

Examinator: prof. mr. dr. W. Dreissen

Inleverdatum: 8 april 2023

Aantal woorden: 13.289

“The bruises of physical aggression are quite apparent to both victim and observer. However, the bruises of psychological aggression are less visible and, therefore, perhaps more subject to misinterpretation or denial. It may be hard to miss a black eye but relatively easy to overlook bruised self-worth.”

- Williams e.a. 2012, p. 490. -

Inhoudsopgave

Lijst van afkortingen	pagina 1
Hoofdstuk 1: Inleiding	pagina 2
○ § 1.1 Inleiding	pagina 2
○ § 1.2 Probleemanalyse en relevantie	pagina 2
○ § 1.3 Centrale onderzoeksvraag en deelvragen	pagina 3
○ § 1.4 Methoden van onderzoek	pagina 4
Hoofdstuk 2: Psychisch geweld	pagina 5
○ § 2.1 Inleiding	pagina 5
○ § 2.2 De sociaalwetenschappelijke definitie(s) en kenmerken van psychisch geweld	pagina 5
○ § 2.3 De gevolgen van psychisch geweld	pagina 7
○ § 2.4 Psychisch geweld vanuit juridisch perspectief	pagina 7
○ § 2.5 Tussenconclusie	pagina 8
Hoofdstuk 3: Aanknopingspunten voor de strafbaarstelling van psychisch geweld in het huidige Wetboek van Strafrecht	pagina 10
○ § 3.1 Inleiding	pagina 10
○ § 3.2 De strafbepaling van dwang (artikel 284 Sr) als mogelijkheid om psychisch geweld te vervolgen	pagina 10
○ § 3.3 De strafbepaling van bedreiging (artikel 285 Sr) als mogelijkheid om psychisch geweld te vervolgen	pagina 12
○ § 3.4 De strafbepaling van belaging (artikel 284b Sr) als mogelijkheid om psychisch geweld te vervolgen	pagina 14
○ § 3.5 De strafbepaling van mishandeling (artikel 300 Sr) als mogelijkheid om psychisch geweld te vervolgen	pagina 15
○ § 3.6 Tussenconclusie	pagina 18
Hoofdstuk 4: De rechtvaardiging van de inzet van het strafrecht voor het bestrijden van psychisch geweld	pagina 20
○ § 4.1 Inleiding	pagina 20
○ § 4.2 Het wederrechtelijkheidsbeginsel	pagina 20
○ § 4.3 Het schadebeginsel	pagina 21
○ § 4.4 Het coherentiebeginsel	pagina 21
○ § 4.5 Het subsidiariteitsbeginsel en de Wet tijdelijk huisverbod als mogelijk alternatief	pagina 22
○ § 4.6 Het effectiviteitsbeginsel	pagina 23
○ § 4.7 Tussenconclusie	pagina 24
Hoofdstuk 5: Conclusie	pagina 25
Hoofdstuk 6: Literatuurlijst	pagina 28

Lijst van afkortingen

aant.	Aantekening
ABRvS	Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State
afl.	Aflevering
AG	Advocaat-generaal
art.	artikel
bijv.	bijvoorbeeld
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
Concl.	Conclusie
EHRM	Europees Hof voor de Rechten van de Mens
EVRM	Europees Verdrag inzake de Rechten van de Mens
GREVIO	Group of Experts on Action against Violence against Woman and Domestic Violence
HR	Hoge Raad
m.nt.	met noot
p.	pagina
PTSS	posttraumatische stressstoornis
PvdA	Partij van de Arbeid
Rb.	Rechtbank
r.o.	rechtsoverweging
Sr	Wetboek van Strafrecht
Sv	Wetboek van Strafvordering
Stb.	Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden
Trb.	Tractatenblad van het Koninkrijk der Nederlanden
vgl.	vergelijk
WMO	Wet maatschappelijke ondersteuning 2015
WODC	Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum
Wth	Wet tijdelijk huisverbod

§ 1 Inleiding

§ 1.1 Inleiding

‘Psychische mishandeling is óók mishandeling’,¹ ‘Psychisch geweld is een sluipmoordenaar en moet strafbaar worden’,² ‘Strafbaarstelling psychisch geweld is humanitaire noodzaak en internationale afspraak.’³ Een greep uit de (kranten)koppen van de afgelopen jaren.

Geweld behelst veel meer dan het uitdelen van rake klappen. Zo kan geweld onder meer ook uit intimidatie, dwang, manipulatie, isolatie en controle bestaan. Psychisch geweld komt in het dagelijkse leven veelvuldig voor. Het begint vaak onschuldig met bijvoorbeeld een leugen of manipulatief gedrag, maar deze kleine daden kunnen na enige tijd evolueren tot alledaagse vormen van psychisch geweld met ernstige gevolgen voor de geestelijke gezondheid van het slachtoffer.⁴ In 2020 waren er bijna 700.000 Nederlanders van zestien jaar en ouder slachtoffer van psychisch geweld.⁵ Doordat psychisch geweld in de meeste gevallen in de huiselijke sfeer – en dus zonder aanwezigheid van getuigen – plaatsvindt, geen fysieke sporen nalaat en daardoor lastig te bewijzen is, kan psychisch geweld ook wel bestempeld worden als ‘achter de voordeur-problematiek’. Psychisch geweld wordt om die reden veelal benaderd in samenhang met of als onderdeel van huiselijk dan wel fysiek geweld, waardoor het zwaartepunt in de meeste gevallen bij deze laatste vorm van geweld komt te liggen en de gevolgen van psychisch geweld naar de achtergrond verdwijnen.⁶ De impact die psychisch geweld op het leven van een slachtoffer heeft, zal de gevolgen van fysiek geweld bij het slachtoffer echter minstens evenaren. Psychisch geweld vormt dan ook een onderbelicht probleem, waarvan de precieze omvang moeilijk is vast te stellen.

§ 1.2 Probleemanalyse en relevantie

‘Naar analogie met de strafrechtelijke bescherming van het lichaam, dringt zich sterker dan in het verleden de vraag op in hoeverre de geest bescherming verdient via het strafrecht.’⁷ Een interessante vraag is derhalve of het toebrengen van psychisch leed momenteel voldoende is gedekt door het strafrecht, ‘welke vraag aan actualiteitswaarde heeft gewonnen sinds Nederland het Verdrag van de Raad van Europa inzake het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld (hierna: het Verdrag van Istanbul) heeft ondertekend.’⁸ Al op 1 maart 2016 is voor Nederland het Verdrag van Istanbul in werking getreden.⁹ Artikel 33 van het Verdrag van Istanbul verplicht de verdragspartijen ‘de (wetgevende) maatregelen te nemen die nodig zijn om ervoor zorg te dragen dat het opzettelijk ernstig aantasten van de psychische integriteit van een ander door middel van dwang of bedreiging strafbaar wordt gesteld.’ Een separate strafbaarstelling is niet vereist, als er maar sprake is van een sluitend wettelijk kader omtrent psychisch geweld, waarbij alle vormen van psychisch geweld strafbaar zijn.¹⁰ Ook het EHRM legt het verbod van foltering, als bedoeld in artikel 3 EVRM, inmiddels in overeenstemming uit met artikel 33 van het Verdrag van Istanbul.¹¹

Artikel 33 van het Verdrag van Istanbul is in Nederland (nog) niet geïmplementeerd, waardoor psychisch geweld

¹ ‘Psychische mishandeling is óók mishandeling’, fondsslachtofferhulp.nl, 29 juli 2020.

² ‘Psychisch geweld is een sluipmoordenaar en moet strafbaar worden’, bnnvara.nl, 25 oktober 2021.

³ ‘Opinie: ‘Strafbaarstelling psychisch geweld is humanitaire noodzaak en internationale afspraak’’, parool.nl, 28 juli 2022.

⁴ Hirigoyen (1998) 2006, p. 13.

⁵ WODC/CBS 2020, p. 92.

⁶ Vgl. Consultatienota van de leden Bergkamp, Özütok en Van den Hul over de aanpak van psychisch geweld en oriëntatie op een strafrechtelijke bepaling tegen psychisch geweld 2020, p. 5.

⁷ Ligthart, Oploo, Nauta & Bijlsma 2023, p. 1.

⁸ Vossolle, Aa & Groenen 2016, p. 385.

⁹ *Trb.* 2015, 197.

¹⁰ Zie ook Brief van het College voor de Rechten van de Mens van 20 januari 2023, 2023/007/VZ/KY (publicaties.mensenrechten.nl, zoek op ‘psychisch geweld’), p. 3.

¹¹ Zie o.m. EHRM 9 juli 2019, ECLI:CE:ECHR:2019:0709JUD004126117, par. 73 (*Volodina / Russia*); *Avontuur* 2022, p. 3131.

in ons land niet afzonderlijk in een zelfstandige bepaling strafbaar is gesteld. Wel kent het Wetboek van Strafrecht reeds verschillende strafbepalingen ter bescherming van fysiek geweld die (specifieke) vormen van psychisch geweld zouden kunnen omvatten. Gedacht kan worden aan de strafbepalingen van dwang (artikel 284 Sr), bedreiging (artikel 285 Sr), belaging (artikel 285b Sr) en mishandeling (artikel 300 Sr).

De vraag is of een separate strafbaarstelling van psychisch geweld noodzakelijk is in het licht van hetgeen reeds strafbaar is gesteld op basis van voornoemde strafbepalingen of dat deze reeds bestaande strafbepalingen ter bescherming tegen fysiek geweld tevens als aanknopingspunten kunnen gelden om psychisch geweld te kunnen bestrijden. Voormalig minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, Hugo de Jonge, wijst in zijn antwoord op Kamervragen over psychisch geweld op de mogelijkheden die de huidige strafwetgeving biedt om psychisch geweld strafrechtelijk aan te pakken.¹²

GREVIO, het toezichthoudend orgaan op de uitvoering van het Verdrag van Istanbul, en het College voor de Rechten van de Mens geven echter de voorkeur aan een separate strafbaarstelling, mede gelet op de effectiviteit van de vervolging van psychisch geweld in de praktijk. Daarnaast zou een separate strafbaarstelling van psychisch geweld bijdragen aan de verplichtingen voortvloeiend uit het Verdrag van Istanbul.¹³

Onder andere in de politiek heeft psychisch geweld – en de strafrechtelijke aanpak daarvan – de laatste jaren steeds meer aandacht gekregen. Zo zijn er in 2020 Kamervragen aan de verantwoordelijke ministers gesteld en werd er een Consultatienota Aanpak van psychisch geweld ingediend door de leden Bergkamp, Özütok en Van den Hul.¹⁴ Vervolgens is er een motie van deze Kamerleden aangenomen waarin de Nederlandse regering werd verzocht een onafhankelijk onderzoek in te (laten) stellen naar onder meer de vraag of het huidige Wetboek van Strafrecht reeds voorziet in mogelijkheden om psychisch geweld te kunnen vervolgen en wat de voor- en nadelen zijn van een expliciete strafbaarstelling van psychisch geweld.¹⁵ Het op verzoek van het ministerie van Justitie en Veiligheid resulterende rapport van Avans Hogeschool en de Open Universiteit¹⁶ is in 2022 naar de Tweede Kamer gestuurd. Momenteel wordt er gedebatteerd over de wenselijkheid en noodzakelijkheid van een separate strafbaarstelling van psychisch geweld. De ernst van psychisch geweld en de gevolgen daarvan worden uiterst serieus genomen. Aan een expliciete strafbaarstelling van psychisch geweld zitten echter – gezien vanuit zowel juridische als sociaalwetenschappelijk oogpunt – nogal wat haken en ogen.

§ 1.3 Centrale onderzoeksvraag en deelvragen

Het doel van onderhavig onderzoek is het nagaan of een separate strafbaarstelling van psychisch geweld jegens volwassenen gezien vanuit juridisch oogpunt noodzakelijk is of dat het huidige Wetboek van Strafrecht reeds voldoende mogelijkheden biedt om psychisch geweld strafrechtelijk aan te pakken op basis van extensieve interpretatie van de al bestaande strafbepalingen ter bescherming tegen fysiek geweld. In dit onderzoek staat de volgende onderzoeksvraag centraal:

“Is een separate strafbaarstelling ter zake van psychisch geweld in het Wetboek van Strafrecht mogelijk en noodzakelijk, gezien in het licht van de reeds bestaande strafbepalingen van dwang, bedreiging, belaging en mishandeling?”

Voorgaande vraag wordt uitgebreid behandeld in drie afzonderlijke inhoudelijke hoofdstukken. Per hoofdstuk wordt in de inleiding uiteengezet hoe het hoofdstuk is opgebouwd. Globaal is de indeling als volgt:

- In hoofdstuk 2 staat de vraag centraal hoe psychisch geweld zich – gezien vanuit zowel sociaalwetenschappelijk als vanuit juridisch oogpunt – het best laat definiëren. Daarbij zal worden ingegaan op de verschillende invalshoeken van waaruit psychisch geweld benaderd kan worden, de

¹² *Aanhangsel Handelingen II* 2019/20, nr. 3944, p. 2.

¹³ GREVIO 2020, par. 214-219; Brief van het College voor de Rechten van de Mens van 20 januari 2023, 2023/007/VZ/KY (publicaties.mensenrechten.nl, zoek op ‘psychisch geweld’), p. 4-6.

¹⁴ *Aanhangsel Handelingen II* 2019/20, nr. 3944; Consultatienota van de Leden Bergkamp, Özütok en van Den Hul over de aanpak van psychisch geweld en oriëntatie op een strafrechtelijke bepaling tegen psychisch geweld 2020.

¹⁵ *Kamerstukken II* 2020/21, 28345, nr. 246.

¹⁶ Janssen, Dreissen & Juncker 2022.

(belangrijkste) kenmerken van psychisch geweld en de gevolgen van psychisch geweld voor het slachtoffer.

- In hoofdstuk 3 staat de vraag centraal of ons huidige Wetboek van Strafrecht reeds voorziet in strafbepalingen waaronder psychisch geweld kan worden geschaard en of er derhalve aanknopingspunten zijn om tot vervolging van psychisch geweld over te kunnen gaan. In dat kader worden de strafbaarstellingen van dwang, bedreiging, belaging en mishandeling nader geanalyseerd en wordt onderzocht of deze strafbaarstellingen in aanmerking komen voor extensieve interpretatie.
- In hoofdstuk 4 staat ten slotte de vraag centraal of criminalisering van psychisch geweld aangewezen en gerechtvaardigd is, waarbij het gebruik van psychisch geweld wordt getoetst aan het wederrechtelijkheidsbeginsel als voorwaarde voor strafbaarheid en strafbaarstelling en de (relevante) criteria voor strafbaarstelling, te weten het schadebeginsel, het coherentiebeginsel, het subsidiariteitsbeginsel en het effectiviteitsbeginsel.

Tot slot volgt een conclusie.

Opgemerkt wordt dat de sociaalwetenschappelijke aspecten die bij de weging van de noodzaak en rechtvaardiging van een separate strafbaarstelling van psychisch geweld komen kijken – behoudens de gehanteerde definitie(s) – geen onderwerp van het onderzoek zijn.

§ 1.4 Methoden van onderzoek

De methode van onderzoek laat zich het best beschrijven als de juridisch-dogmatische onderzoeksmethode. Om een beter beeld te verkrijgen over psychisch geweld en de verstreckende gevolgen daarvan, ben ik begonnen met het lezen van het boek ‘Pesten en treiteren. Psychisch geweld in het dagelijks leven’ van de Franse psychiater Marie-France Hirigoyen.¹⁷ Om vervolgens tot een beantwoording van de centrale onderzoeksvraag te komen, is als uitgangspunt genomen de Consultatienota van Kamerleden Bergkamp, Özütok en Van den Hul alsmede het onderzoeksrapport van Avans Hogeschool en de Open Universiteit naar de mogelijkheden en de voor- en nadelen van een expliciete strafbaarstelling van psychisch geweld.¹⁸ Met betrekking tot het onderzoek naar de reeds bestaande strafbepalingen van dwang, bedreiging, belaging en mishandeling en het onderzoek naar de rechtvaardiging van een separate strafbaarstelling aan de hand van het wederrechtelijkheidsbeginsel en de criteria voor strafbaarstelling, zijn zowel handboeken, proefschriften, artikelen uit vaktijdschriften als de toelichting van de wetgever geraadpleegd. Ook is relevante rechtspraak van zowel het EHRM, de Hoge Raad als de feitenrechtters in het onderzoek betrokken.

¹⁷ Hirigoyen 1998.

¹⁸ Consultatienota van de Leden Berkamp, Özütok en van Den Hul over de aanpak van psychisch geweld en oriëntatie op een strafrechtelijke bepaling tegen psychisch geweld 2020; Janssen, Dreissen & Juncker 2022.

§ 2 Psychisch Geweld

§ 2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staat de vraag centraal hoe psychisch geweld – gezien vanuit sociaalwetenschappelijk en juridisch oogpunt – zich het best laat definiëren. Allereerst wordt dieper ingegaan op de sociaalwetenschappelijke definitie(s) en kenmerken van psychisch geweld (paragraaf 2.2) en de gevolgen van psychisch geweld (paragraaf 2.3). Vervolgens wordt dieper ingegaan op de benadering van psychisch geweld vanuit juridisch perspectief (paragraaf 2.4). Tot slot volgt er een tussenconclusie (paragraaf 2.5). Dit hoofdstuk zal niet direct bijdragen aan de beantwoording van de probleemstelling, maar zal een toelichting geven op het fenomeen psychisch geweld, hetgeen nodig is om het onderwerp – en de ernst daarvan – beter te kunnen begrijpen.

§ 2.2 De sociaalwetenschappelijke definitie(s) en kenmerken van psychisch geweld

‘Geweld’ is een breed, dynamisch en complex begrip dat verschillende invullingen kent afhankelijk van de invalshoek van waaruit ‘geweld’ benaderd wordt.¹⁹ Er zijn verschillende verschijningsvormen van geweld, waarbij gedacht kan worden aan legitiem geweld, zoals het zogeheten geweldsmonopolie van de politie, maar ook aan onjuist bestempeld gedrag zoals geweld tegen dieren en huiselijk geweld. Doorgaans wordt in de eerste plaats gedacht aan fysiek geweld, omdat fysiek geweld direct zichtbare sporen nalaat. Er zijn onderzoekers die aan geweld een smalle definitie toekennen en enkel fysieke handelingen daaronder scharen.²⁰ Andere onderzoekers hanteren een brede(re) definitie van geweld, waarbij ook aandacht is voor psychisch geweld.²¹ Niet alle definities van geweld omvatten dus ook psychisch geweld, maar er is een duidelijke tendens tot verruiming van het geweldsbegrip.²² Men is steeds intoleranter geworden in het accepteren van hinder in de persoonlijke levenssfeer. Men wenst niet enkel beschermd te worden tegen fysiek geweld, maar ook in toenemende mate tegen psychisch geweld.²³ Geweld behelst namelijk veel meer dan het uitdelen van rake klappen en kent ook psychische aspecten.²⁴ Uit het meest recente prevalentieonderzoek van het WODC en het CBS gaven ruim 680.000 Nederlanders van zestien jaar of ouder aan in de periode 2019-2020 slachtoffer te zijn geweest van psychisch geweld.²⁵ Gesteld kan worden dat psychisch geweld veel voorkomt. Onder andere in de maatschappij, in het nieuws en in de politiek heeft deze vorm van geweld dan ook steeds meer aandacht gekregen.

Psychisch geweld wordt doorgaans gebruikt als term om niet-fysieke vormen van geweld te omschrijven en moet dus onderscheiden worden van de psychologische gevolgen van geweld. Psychisch geweld wordt vaak als synoniem gebruikt voor onder meer psychologisch misbruik, geestelijke mishandeling of verbaal geweld.²⁶ Definities worden in de literatuur – afhankelijk van de gehanteerde benadering – uiteenlopend aangeduid. Zo kan psychisch geweld benaderd worden vanuit de ernst van de gedraging, de acties of intenties van de dader, de impact van psychisch geweld op het slachtoffer of de mogelijke schade die psychisch geweld bij het slachtoffer teweegbrengt.²⁷ Deze verschillende componenten alsmede het feit dat de opvattingen over (psychisch) geweld aan maatschappelijke en juridische verandering onderhevig zijn, maakt het zeer ingewikkeld om psychisch geweld in een eenduidige definitie te vangen. Vaak worden in de literatuur dan ook voorbeelden van gedragingen genoemd om psychisch geweld te beschrijven. ‘Het lijkt op voorhand niet mogelijk om het gehele spectrum van gedragingen dat mogelijk inbreuk zou maken op de geestelijke integriteit nader te omschrijven.’²⁸ Voor psychische mishandeling of emotionele verwaarlozing van kinderen hanteert het WODC de volgende

¹⁹ Vossole, Aa & Groenen 2016, p. 365.

²⁰ Zie o.m. Gelles & Cornell 1985, p. 23.

²¹ Dekeseredy & Schwartz 2011, p. 3-21.

²² Vossole, Aa & Groenen 2016, p. 366.

²³ Lissenberg 2000, p. 36.

²⁴ Janssen 2016, p. 397; Steketee e.a. 2020, p. 29.

²⁵ WODC/CBS 2020, p. 92.

²⁶ Vossole, Aa & Groenen 2016, p. 367.

²⁷ Vossole, Aa & Groenen 2016, p. 367.

²⁸ Janssen, Dreissen & Juncker 2022, p. 19.

definitie: ‘aanhoudende of extreme frustratie van elementaire emotionele behoeften van het kind, waaronder ongevoeligheid van de ouders met betrekking tot het ontwikkelingsniveau van het kind alsmede het uiten van bedreigingen (zonder verwondingen).’²⁹ In de Consultatienota van de Kamerleden Bergkamp (D66), Özütok (GroenLinks) en Van den Hul (PvdA) wordt bij deze definitie van het WODC aangesloten, alsook bij de definities van kindermishandeling zoals omschreven in de Jeugdwet en de Wmo.³⁰ Ook in de rechtspraak wordt naar deze definities verwezen om aan te geven in welke gevallen sprake is van psychisch geweld.³¹ Schrijfster en oprichtster van Stichting Het Verdwenen Zelf,³² I. Koops, omschrijft psychisch geweld als ‘een doelgericht patroon van dwingende controle, dat bestaat uit het dagelijks kleineren, subtiel of direct bedreigen, psychisch verwarren, intimideren, manipuleren, controleren en het corrumperen van het psychische en fysieke welzijn van het slachtoffer.’³³ In een onderzoek van het Verwey-Jonker Instituut naar de effectiviteit van de aanpak van huiselijk geweld en kindermishandeling worden als voorbeelden van psychisch geweld genoemd: vernederen, uitschelden, het uiten van dreigementen, beledigen, kleineren, bedreigen en schreeuwen.³⁴

Uit het voorgaande kan worden geconcludeerd dat psychisch geweld verhuld is en geen fysieke sporen zoals duidelijke uiterlijke verwoningen oplevert, maar gericht is op de geestelijke integriteit dan wel op de emotionele behoeften van het slachtoffer. Omdat uiterlijke tekenen ontbreken, noemt Hirigoyen het een ‘schone’ vorm van geweld.³⁵ Vervolgens blijkt uit de literatuur dat psychisch geweld wederrechtelijk van aard is en een stelselmatig karakter moet hebben om als zodanig gekwalificeerd te kunnen worden. ‘Eén kwetsende opmerking op zichzelf is niet persé erg. Het wordt pas een destructief proces door de herhaling van pesterijen en vernederingen.’³⁶ Dit blijkt onder meer uit de in de literatuur vaak aangehaalde Engelse term ‘Coercive control’ dat in internationaal verband in de context van psychisch geweld wordt gebruikt en omschreven kan worden als ‘een doelbewust destructief patroon van extreem dwingend en controlerend gedrag.’ Daarnaast blijkt het vereiste van de frequentie aan (gewelds)gedragingen uit de vaak aangehaalde categorisering van psychisch geweld van het Nederlandse prevalentieonderzoek van Intomart, waarin in tabel S1 eenentwintig vormen van huiselijk geweld worden onderscheiden, waarvan acht vormen zich bevinden in de psychische sfeer.³⁷ Zeven van de acht genoemde vormen van psychisch geweld dienen zich volgens dit onderzoek minimaal tien keer te hebben voorgedaan, voordat zij worden aangemerkt als evident (huiselijk) geweld.³⁸ Ten slotte volgt uit het Explanatory Report bij het Verdrag van Istanbul dat het bij psychisch geweld veelal zal gaan om een gedragslijn van gedragingen en niet om een enkele, op zichzelf staande, gedraging.³⁹ Door het beoogde bestanddeel ‘stelselmatig’ wordt dus voorkomen dat tevens een enkele vernederende gedraging of opmerking direct als strafbaar kan worden gekwalificeerd. Tegenhanger is wel dat om de reden dat ‘bij psychisch geweld vaak sprake is van een langdurig patroon van incidenten, die op zichzelf minder ernstig lijken,’⁴⁰ het vaak lastig is om psychisch geweld als zodanig te herkennen en te bestrijden.

Een laatste kenmerk van psychisch geweld is de duidelijke samenhang tussen psychisch geweld enerzijds en fysiek geweld anderzijds. Niet alleen omdat de schade dat psychisch geweld bij het slachtoffer aanricht als

²⁹ Vianen e.a. 2010, p. 93.

³⁰ Consultatienota van de leden Bergkamp, Özütok en Van den Hul over de aanpak van psychisch geweld en oriëntatie op een strafrechtelijke bepaling tegen psychisch geweld 2020, p. 4.

³¹ Zie bijv. Rb. Zeeland-West-Brabant 20 augustus 2021, ECLI:NL:RBZWB:2021:4242; Rb. Midden-Nederland 28 januari 2022, ECLI:NL:RBMNE:2022:263.

³² Stichting Het Verdwenen Zelf is een organisatie waarmee ondersteuning wordt geboden aan slachtoffers en professionals die met psychisch geweld te maken hebben (gehad).

³³ Koops 2021.

³⁴ Steketee e.a. 2020, p. 53 en 164.

³⁵ Hirigoyen 1998, p. 124.

³⁶ Hirigoyen 1998, p. 54.

³⁷ Dijk, Veen & Cox 2010, p. 11. De aldaar genoemde vormen van huiselijk geweld in de psychische sfeer zijn: bespotten en kleineren, in de gaten houden of volgen, verbieden uit te gaan, verbieden te praten op feestjes, geen afspraken mogen maken, spullen kapotmaken of vernielen, dreigen de relatie te verbreken en ander psychisch geweld.

³⁸ Veen & Bogaerts 2010, p. 11.

³⁹ Raad van Europa 2011, par. 179-181.

⁴⁰ Consultatienota van de leden Bergkamp, Özütok en Van den Hul over de aanpak van psychisch geweld en oriëntatie op een strafrechtelijke bepaling tegen psychisch geweld 2020, p. 7.

minstens zo traumatisch wordt ervaren,⁴¹ maar ook omdat slachtoffers van psychisch geweld vaak ook fysiek geweld meemaakten en andersom.⁴² Daarnaast wordt gesteld dat psychisch geweld een risico inhoudt voor een escalatie en daarmee in veel gevallen een voorbode kan vormen voor fysiek geweld.⁴³

§ 2.3 De gevolgen van psychisch geweld

Uit de categorisering van (psychisch) geweld uit het Nederlandse prevalentieonderzoek van Intomart⁴⁴ blijkt dat psychisch geweld in de meeste gevallen in de huiselijke sfeer plaatsvindt. Psychisch geweld is daardoor minder zichtbaar, waardoor de gevolgen ervan minder aantoonbaar en grijpbaar zijn. Onder meer om die reden wordt psychisch geweld veelal benaderd in samenhang met of als onderdeel van huiselijk geweld, waardoor het zwaartepunt in de meeste gevallen bij deze laatste vorm van geweld komt te liggen en de gevolgen van psychisch geweld naar de achtergrond verdwijnen.⁴⁵ Ook het gegeven dat slachtoffers vaak te maken hebben met een combinatie van zowel fysiek als psychisch geweld, maakt het onderscheid lastig en is de afzonderlijke impact van psychisch geweld moeilijk meetbaar.⁴⁶ Toch kan de nawerking van psychisch geweld net zo ingrijpend en traumatisch zijn als die van fysiek geweld en kan de schade die psychisch geweld bij het slachtoffer berokkent zeer ernstig zijn. De impact dat psychisch geweld op het leven van een slachtoffer heeft zal de gevolgen van fysiek geweld bij het slachtoffer minstens evenaren.⁴⁷

De gevolgen van psychisch geweld zijn ernstig en vaak langdurig van aard. Psychisch geweld kan erg schadelijk zijn voor de denk- en voelprocessen van het slachtoffer en kan tevens het zelfbeeld van het slachtoffer negatief beïnvloeden.⁴⁸ Psychisch geweld kan de psychische gezondheid van het slachtoffer beschadigen en leidt mogelijk tot angstklachten, slaapstoornissen, hartkloppingen, depressie, isolement, PTSS- en traumaklachten, suïcidaliteit, psychiatrische aandoeningen en eetstoornissen.⁴⁹ Zoals eerder benoemd kan psychisch geweld tevens een aanloop zijn naar, of gepaard gaan met, fysiek geweld.

§ 2.4 (Psychisch) geweld vanuit juridisch perspectief

De afgelopen decennia zijn in Nederland geweldsgedragingen strafbaar gesteld, die in de vorige eeuw niet als zodanig werden beschouwd. De criminalisering van stalking in 2000 is daarvan een voorbeeld.⁵⁰ Niet onaannemelijk is dan ook dat in de toekomst bepaalde gedragingen als gewelddadig en strafbaar zullen worden gezien, die op dit moment nog als toelaatbaar worden bestempeld.⁵¹ Er kan derhalve gesteld worden dat hetgeen onder 'geweld' wordt geschaard, aan verandering onderhevig is. Er zijn verschillende wetten die regels bevatten ter bescherming tegen psychisch geweld. Gedacht kan worden aan artikel 1.1 van de Jeugdwet en artikel 1.1.1 Wmo, waarin een ruime definitie van kindermishandeling is opgenomen, waaronder tevens uiteenlopende vormen van psychisch geweld worden geschaard. Ondanks dat deze definitie vooral van belang is in het kader van de jeugdhulp en -bescherming, wordt in verschillende strafrechtelijke uitspraken naar deze artikelen verwezen ter argumentatie voor de strafbaarheid van psychisch geweld.⁵² Daarbij wordt niet specifiek overwogen dat dit enkel ziet op de situatie waarbij sprake is van psychisch geweld jegens kinderen.⁵³ Ook het Wetboek van Strafrecht kent verschillende strafbepalingen ter zake fysiek geweld, waaronder mogelijk ook

⁴¹ Zie o.m. WODC/CBS 2020, p. 90.

⁴² Zie o.m. Commissie Onderzoek naar Geweld in de Jeugdzorg 2019, p. 50-51; Williams e.a. 2012, p. 490; Steketee e.a. 2020, p. 62; Vgl. Vossole, Aa & Groenen 2016, p. 375.

⁴³ Bouma 2020, p. 12.

⁴⁴ Dijk, Veen & Cox 2010, p. 11.

⁴⁵ Vgl. Consultatienota van de leden Bergkamp, Özütok en Van den Hul over de aanpak van psychisch geweld en oriëntatie op een strafrechtelijke bepaling tegen psychisch geweld 2020, p. 5.

⁴⁶ Vossole, Aa & Groenen 2016, p. 372.

⁴⁷ Williams e.a. 2012, p. 490.

⁴⁸ 'Wat is emotionele en psychische mishandeling?', professionals.verdwenenzelf.org.

⁴⁹ Rogers & Follingstad 2014, p. 596; Hirigoyen 1998, p. 157-163.

⁵⁰ Zie d'Anjou 2000, p. 23-35.

⁵¹ Liem & Muller 2016, p. 13-14.

⁵² Zie bijv. Rb. Zeeland-West-Brabant 20 augustus 2021, ECLI:NL:RBZWB:2021:4242; Rb. Midden-Nederland 28 januari 2022, ECLI:NL:RBMNE:2022:263.

⁵³ Bijv. Rb. Midden-Nederland 28 januari 2022, ECLI:NL:RBMNE:2022:263.

(vormen van) psychisch geweld kan worden gebracht.⁵⁴ Behoudens deze reeds bestaande strafbepalingen, kent het Wetboek van Strafrecht geen separate strafbaarstelling van psychisch geweld an sich. Tevens ontbreekt een definitie van (psychisch) geweld in het Wetboek van Strafrecht. Zoals in paragraaf 2.1 toegelicht, zijn er enkele obstakels die aan een heldere en eenduidige definiëring van het begrip ‘psychisch geweld’ in de weg staan. Echter, indien uit het politieke debat volgt dat het wenselijk, noodzakelijk én mogelijk is om psychisch geweld inderdaad expliciet – in een zelfstandige bepaling – strafbaar te stellen, is een dergelijke definiëring van psychisch geweld in het Wetboek van Strafrecht zeer relevant. Een – vanuit juridisch perspectief zeer belangrijke – definitie van psychisch geweld is terug te vinden in het Verdrag van Istanbul, dat tot verdergaande criminalisering van psychisch geweld lijkt te verplichten.

§ 2.5 Tussenconclusie

Psychisch geweld laat zich moeilijk definiëren door de uiteenlopende invalshoeken van waaruit dit geweld benaderd kan worden en door het feit dat opvattingen over (psychisch) geweld aan maatschappelijke en juridische verandering onderhevig zijn. Echter, indien geconcludeerd wordt dat de geestelijke integriteit (meer) bescherming verdient en behoeft via het Nederlandse strafrechtstelsel, is een goede en eenduidige definitie daarvan wel relevant en mijns inziens zelfs noodzakelijk.

Het belangrijkste kenmerk van psychisch geweld is het stelselmatige karakter, waarbij het niet gaat om een enkele (geïsoleerde) gebeurtenis, maar om een gedragslijn of patroon. Daarnaast impliceert psychisch geweld een opzettelijke, wederrechtelijke en ernstige inbreuk op de geestelijke integriteit of de emotionele behoeften van een ander. De belangrijkste kenmerken en elementen van psychisch geweld komen mijns inziens het duidelijkst naar voren in de werkdefinitie zoals gehanteerd in de Consultatienota, waarbij psychisch geweld wordt omschreven als ‘wederrechtelijke handelingen en omissies die, zonder dat sprake is van fysiek geweld, ernstige inbreuken op de psychische integriteit van slachtoffers veroorzaken of voorzienbaar kunnen veroorzaken, zoals een patroon van stelselmatig kleinerend of vernederend gedrag, isolatie, ernstige verwaarlozing, het afsluiten van levensbehoeften en het creëren van een vergaande afhankelijkheidsrelatie.’⁵⁵ Ook worden in deze definitie de meest voorkomende gedragingen van psychisch geweld opgesomd.⁵⁶ Omdat het nagenoeg onmogelijk is om alle gedragingen van psychisch geweld te omschrijven, is het mijns inziens van belang de opsomming van de gedragingen die mogelijk een inbreuk maken op de geestelijke integriteit of de emotionele behoeften van een ander in een mogelijke wettelijke omschrijving of strafbaarstelling van psychisch geweld niet-limitatief te laten zijn. Ook moet worden voorkomen dat er (te) veel vage begrippen in één omschrijving worden gebruikt. Ondanks dat enige mate van vaagheid in de formulering van wettelijke omschrijvingen onvermijdbaar is,⁵⁷ kan daar, gelet op voornoemde werkdefinitie, naar mijn mening nog aandacht aan worden besteed. Ten slotte ben ik van mening dat het patroonmatige karakter van psychisch geweld in een mogelijke wettelijke omschrijving of strafbaarstelling meer op de voorgrond dient te treden en niet enkel als onderdeel van de opgesomde gedragingen naar voren dient te komen. Juist de gedragspatronen die psychisch geweld zo typeren zal in een mogelijke strafbaarstelling het duidelijke onderscheid maken van de reeds bestaande strafbaarstellingen ter bescherming van het lichaam en de lichamelijke integriteit.

Ook is een belangrijke definitie van psychisch geweld terug te vinden in artikel 33 van het Verdrag van Istanbul, dat psychologisch geweld definieert als ‘opzettelijke gedragingen tot het door middel van dwang of bedreiging ernstig beschadigen van de geestelijke integriteit van een ander’. Indien het Verdrag van Istanbul inderdaad noopt tot (een separate) strafbaarstelling van psychisch geweld, is het verstandig om aansluiting te zoeken bij deze door de Raad van Europa gegeven definitie van psychisch geweld. Ondanks dat uit de toelichting op artikel 33 van het Verdrag van Istanbul blijkt dat het daarbij niet gaat om een enkele gebeurtenis, maar om een

⁵⁴ Zie nader hoofdstuk 3.

⁵⁵ Consultatienota van de leden Bergkamp, Özütok en Van den Hul over de aanpak van psychisch geweld en oriëntatie op een strafrechtelijke bepaling tegen psychisch geweld 2020, p. 4.

⁵⁶ Vgl. Janssen, Dreissen & Juncker 2022, p. 17.

⁵⁷ EHRM, 26 april 1979, ECLI:CE:ECHR:1979:0426JUD000653874, par. 49 (The Sunday Times / The United Kingdom).

gedraglijn,⁵⁸ is dit belangrijke kenmerk van psychisch geweld in het wetsartikel zelf weggelaten. Indien het huidige Wetboek van Strafrecht onvoldoende mogelijkheden biedt om psychisch geweld strafbaar te stellen en een separate strafbaarstelling wordt overwogen, dient mijns inziens het patroonmatige karakter van psychisch geweld daarin direct duidelijk naar voren te komen. Dit stelselmatige karakter komt wel naar voren in de voorlopige delictomschrijving die in het onderzoeksrapport van Avans Hogeschool en de Open Universiteit wordt geformuleerd.⁵⁹

⁵⁸ Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, Istanbul 11.V.2011, par. 179-181.

⁵⁹ Janssen, Dreissen & Juncker 2022, p. 62.

§ 3 Aanknopingspunten voor de strafbaarstelling van psychisch geweld in het huidige Wetboek van Strafrecht

§ 3.1 Inleiding

‘Langzaam heeft er een verschuiving plaatsgevonden, waarbij men vond dat niet alleen de objectieve veiligheid van burgers bescherming behoeft, maar ook het gevoel of de beleving van onveiligheid een plaats moest krijgen, waarbij de overheid tevens zorg heeft te dragen voor de bescherming van het psychisch welbevinden van haar burgers.’⁶⁰ Artikel 33 van het Verdrag van Istanbul verplicht verdragspartijen om alle vormen van psychisch geweld strafbaar te stellen. Daarbij is niet vereist dat al deze vormen onder een en dezelfde delictomschrijving vallen.⁶¹ Zoals gezegd kent ons Wetboek van Strafrecht geen zelfstandige strafbaarstelling van psychisch geweld. De vraag rijst of dit dan ook betekent dat psychisch geweld überhaupt niet strafbaar is gesteld in het Nederlandse rechtsstelsel. In dit hoofdstuk wordt uiteengezet of het huidige Wetboek van Strafrecht reeds voorziet in strafbepalingen waaronder psychisch geweld kan worden geschaard en of er derhalve aanknopingspunten zijn om tot vervolging van psychisch geweld over te kunnen gaan. In dit hoofdstuk worden in dat licht achtereenvolgens en in chronologische volgorde van de wet de strafbepalingen van dwang (paragraaf 3.2), bedreiging (paragraaf 3.3), belaging (paragraaf 3.4) en mishandeling (paragraaf 3.5) geanalyseerd. Onderzocht zal worden of voornoemde strafbepalingen in aanmerking komen voor extensieve interpretatie, waardoor ook psychisch geweld op grond van dat wetsartikel strafbaar zou kunnen worden gesteld. Tot slot volgt een tussenconclusie (paragraaf 3.6). Iedere paragraaf begint met de relevante wettekst van de desbetreffende strafbaarstelling.

§ 3.2 De strafbepaling van dwang (artikel 284 Sr)

“Met gevangenisstraf van ten hoogste twee jaren of geldboete van de vierde categorie wordt bestraft:

- 1. hij die een ander door geweld of enige andere feitelijkheid of door bedreiging met geweld of enige andere feitelijkheid, gericht hetzij tegen die ander hetzij tegen derden, wederrechtelijk dwingt iets te doen, niet te doen of te dulden;*
- 2. hij die een ander door bedreiging met smaad of smaadschrift dwingt iets te doen, niet te doen of te dulden.”*

Dwang impliceert dat de totstandkoming van het gevolg daarvan door externe beïnvloeding geschiedt.⁶² ‘Temand – kort gezegd – wederrechtelijk ergens toe dwingen is als het misdrijf dwang strafbaar gesteld in artikel 284 Sr.’⁶³ Deze strafbepaling van dwang omvat het te beschermen rechtsgoed de vrijheid van personen. Meer specifiek ziet de strafbaarstelling op de bescherming van eenieders handlingsvrijheid, ‘doordat zij daarin niet worden beperkt door het gebruik van wederrechtelijk van buitenkomende dwangmiddelen door anderen.’⁶⁴ Deze handlingsvrijheid is volgens de literatuur ‘nauw verbonden met innerlijke mentale processen, zoals verlangen, voelen, denken, overwegen en besluiten.’⁶⁵ Volgens Ligthart, Oploo, Nauta & Bijlsma vereist de bescherming van handlingsvrijheid, waartoe artikel 284 Sr strekt, (impliciet) de bescherming van bepaalde psychische eigenschappen en processen die noodzakelijk zijn voor het verwezenlijken van handlingsvrijheid. ‘Daarmee is artikel 284 Sr, in elk geval op het eerste gezicht, een relevante bepaling voor de strafrechtelijke bescherming van bepaalde onderdelen van de geest.’⁶⁶ Lindenberg onderscheidt twee fases van handelen; enerzijds de wilsvorming waarbij het gaat om ‘de vrijheid de handelingswil te vormen, zonder te worden gehinderd door ongewenste sociale invloeden’ en anderzijds de wilsuiting waarbij de handeling zelf een uiting van de eigen wil

⁶⁰ Vossolle, Aa & Groenen 2016, p. 367; Janssen, Dreissen & Juncker 2022, p. 20.

⁶¹ Brief van het College voor de Rechten van de Mens van 20 januari 2023, 2023/007/VZ/KY (publicaties.mensenrechten.nl, zoek op ‘psychisch geweld’), p. 3.

⁶² Lindenberg 2007, p. 27.

⁶³ Ligthart, Oploo, Nauta & Bijlsma 2023, p. 5.

⁶⁴ Janssen, Dreissen & Juncker 2022, p. 32.

⁶⁵ Ligthart, Oploo, Nauta & Bijlsma 2023, p. 5.

⁶⁶ Ligthart, Oploo, Nauta & Bijlsma 2023, p. 5.

is en niet is teweeggebracht door externe factoren.⁶⁷ Als de aan de handeling ten grondslag liggende wil niet in vrijheid tot stand is gekomen of als de handeling zelf door externe factoren is bewerkstelligd, kan geen sprake zijn van (volledige) handelingsvrijheid.⁶⁸

Dwang is een breed omschreven strafbaarstelling. De kern van artikel 284 Sr is het bestanddeel ‘dwingen’, dat in hoofdzaak de aard en reikwijdte van het delict bepaalt en de delictsomschrijving verbindt aan de onvrijwilligheid, de onvermijdbaarheid, het bewustzijn van het slachtoffer en de dader en de causaliteit.⁶⁹ Het bestanddeel ‘dwingen’ behelst derhalve onder meer de voorwaarde dat de dader veroorzaakt dat het slachtoffer – onder de gegeven omstandigheden – tegen zijn wil iets doet, nalaat of duldt en dat hem daarin geen keuze is gelaten.⁷⁰ Er moet dus sprake zijn van een zekere onvermijdbaarheid op een bepaald moment.⁷¹ Net als bij de hierna te bespreken strafbepaling van ‘bedreiging’ ligt in het bestanddeel ‘dwingen’ het subjectieve bestanddeel ‘opzettelijk’ stilzwijgend besloten. Het opzet van de dader moet zijn gericht op de omstandigheid dat het slachtoffer de beïnvloeding vanuit de dader niet wilde en dat het slachtoffer de beïnvloeding niet (voldoende) kon vermijden. Daarnaast moet het opzet van de dader zijn gericht op de wederrechtelijkheid van de gedraging en op het tot stand brengen van het gevolg.⁷²

Van de in artikel 284 Sr genoemde dwangmiddelen, lijkt ‘geweld’ het meest bepaald.⁷³ Daar kunnen we ons namelijk allemaal een voorstelling bij maken. Het bestanddeel (bedreiging met) ‘enige andere feitelijkheid’ behoeft daarentegen wat meer uitleg. De Hoge Raad heeft voor de invulling van een ‘feitelijkheid’ aansluiting gezocht bij de betekenis ervan in artikel 242 Sr. In beginsel valt iedere gedraging die in de gegeven omstandigheden iemand kan dwingen tot een bepaald gevolg, die niet valt onder een van de andere in artikel 284 Sr genoemde dwangmiddelen, onder ‘enige andere feitelijkheid.’⁷⁴ Onder omstandigheden kan een ‘feitelijkheid’ er al in bestaan dat op een dwingende toon de ander iets wordt bevolen waartegen die ander geen weerstand kan bieden door de psychische druk.⁷⁵ ‘Ook de opvatting dat ‘enige andere feitelijkheid’ als bedoeld in artikel 284 Sr niet uitsluitend kan bestaan uit het uitspreken van woorden, vindt geen steun in het recht.’⁷⁶ Aan dwang komt derhalve een ruime betekenis toe. Lindenberg is van mening dat het bestanddeel ‘enige andere feitelijkheid’ betekenisloos is, hetgeen leidt tot het ontbreken van kwalitatieve grenzen aan het bestanddeel ‘dwingen’, waardoor ook ruimte bestaat voor middellose dwang. Bij middellose dwang is de dader in staat het gevolg in te laten treden, zonder aanwending van een dwangmiddel. Als voorbeeld wordt genoemd dat iemand die verbaal gepest wordt, gedwongen wordt deze pesterijen te dulden.⁷⁷ Hierin zou men mijns inziens een link met psychisch geweld kunnen beproeven. In een zaak waarbij de dader – door zich voor te doen als politieagent – een groot aantal willekeurige personen telefonisch confronteerde met een verzonnen bericht over het overlijden van een familielid, oordeelde het gerechtshof dat de feitelijkheid van de door de dader voorgewende hoedanigheid van politieagent in samenhang met de telefonische boodschap, maakt dat de slachtoffers zich redelijkerwijs niet aan de voortzetting van de gesprekken konden onttrekken en dat de dader aldus door die feitelijkheid opzettelijk heeft veroorzaakt dat de slachtoffers tegen hun wil het huiveringwekkende telefoongesprek hebben geduld.⁷⁸ Volgens de Hoge Raad geeft dit oordeel van het gerechtshof geen blijk van een onjuiste rechtsopvatting.⁷⁹ Met deze uitspraak lijkt het te beschermen rechtsgoed mede de autonomie van personen te omvatten, doordat tevens handelingen die men moet dulden onder het bereik van het door artikel 284 Sr te beschermen belang vallen.⁸⁰ De

⁶⁷ Lindenberg 2007, p. 18.

⁶⁸ Lindenberg 2007, p. 18.

⁶⁹ Lindenberg 2007, p. 132.

⁷⁰ Lindenberg 2007, p. 139.

⁷¹ Consultatienota van de leden Bergkamp, Özütok en Van den Hul over de aanpak van psychisch geweld en oriëntatie op een strafrechtelijke bepaling tegen psychisch geweld 2020, p. 17.

⁷² HR 13 september 2005, ECLI:NL:HR:2005:AT5834; Janssen, Dreissen & Juncker 2022, p. 31; Lindenberg 2007, p. 175.

⁷³ Zie ook Lindenberg 2007, p. 191.

⁷⁴ Lindenberg 2007, p. 216.

⁷⁵ HR 6 januari 1998, ECLI:NL:HR:1998:ZC8317, r.o. 10.

⁷⁶ HR 7 april 2020, ECLI:NL:HR:2020:568, r.o. 2.4.

⁷⁷ Lindenberg 2007, p. 255-256.

⁷⁸ Hof ‘s-Hertogenbosch 2 mei 2018, ECLI:NL:GHSHE:2018:2756.

⁷⁹ HR 7 april 2020, ECLI:NL:HR:2020:568.

⁸⁰ Janssen, Dreissen & Juncker 2022, p. 32.

strafbepaling van dwang lijkt derhalve op een groot aantal gedragingen van toepassing te zijn die ertoe leiden dat het slachtoffer iets doet, niet doet of duldt, mits tegen zijn of haar wil in en de onmogelijkheid hier enige weerstand aan te bieden.⁸¹ Waaronder mijns inziens dus ook diverse gedragingen van psychische aard onder de reikwijdte van artikel 284 Sr zijn te scharen.

Echter, kijkend naar artikel 33 van het Verdrag van Istanbul dekt artikel 284 Sr de lading niet. Immers, indien de verdragsstaten volgens de Raad van Europa konden volstaan met een strafbepaling van dwang (en bedreiging), had hij hen verplicht om enkel deze gedragingen strafbaar te stellen. Naast dwang of bedreiging kan het gebruik van psychisch geweld eveneens bestaan uit gedragingen als controleren, isoleren, kleineren, intimideren en vernederen. De huidige omschrijving die de Raad van Europa aan de strafbaar te stellen gedragingen verbindt, suggereert derhalve een ruimer bereik dan enkel de gedragingen die leiden tot een vervulling van de delictsomschrijving van dwang.⁸² Met het College voor de Rechten van de Mens ben ik van mening dat de lat voor de strafbaarheid van ‘dwang’ dus te hoog ligt in vergelijking met de gedragingen die artikel 33 van het Verdrag van Istanbul beoogt strafbaar te stellen. Daarnaast omvat de delictsomschrijving van ‘dwang’ niet de gedragspatronen die zo kenmerkend zijn voor (vormen van) psychisch geweld.⁸³ Psychisch geweld kenmerkt zich namelijk door een langdurig patroon van – op het oog minder ernstige – incidenten. Mijns inziens leent de strafbaarstelling van ‘dwang’ zich dan ook niet (voldoende) voor extensieve interpretatie, waardoor gedragingen van psychisch geweld niet in voldoende mate onder het bereik van artikel 284 Sr vallen.

§ 3.3 De strafbepaling van bedreiging (artikel 285 Sr)

“Bedreiging met openlijk in vereniging geweld plegen tegen personen of goederen, met geweld tegen een internationaal beschermd persoon of diens beschermde goederen, met enig misdrijf waardoor gevaar voor de algemene veiligheid van personen of goederen of gemeen gevaar voor de verlening van diensten ontstaat, met verkrachting, met feitelijke aanranding van de eerbaarheid, met enige misdrijf tegen het leven gericht, met gijzeling, met zware mishandeling of met brandstichting, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste drie jaren of geldboete van de vierde categorie.”

Op het moment dat er sprake is van (een vorm van) psychisch geweld, wordt er soms ook met geweld bedreigd.⁸⁴ De strafbepaling van bedreiging kent een lange rechtshistorie en is reeds sinds de invoering van het huidige Wetboek van Strafrecht in 1886 als expliciet misdrijf in het wetboek opgenomen.⁸⁵ Bedreiging wordt strafbaar gesteld als misdrijf tegen de persoonlijke vrijheid, waarbij het gaat om de bescherming van de persoonlijke rust en het gevoel van veiligheid. Om tot een voltooiing van het misdrijf bedreiging te komen dient de bedreiging van dien aard te zijn en onder zodanige omstandigheden te geschieden, dat bij de bedreigde de redelijke vrees zou kunnen ontstaan dat het misdrijf waarmee bedreigd wordt ook daadwerkelijk wordt uitgevoerd en dat derhalve een inbreuk op de persoonlijke vrijheid kan ontstaan.⁸⁶ De inhoud van de uitlating zelf speelt een belangrijke rol. Daarnaast bepalen de omstandigheden waaronder de uitlating is gedaan, het strafbare karakter ervan.⁸⁷ Er lijkt geen ruimte voor een subjectieve toets; de subjectieve beleving van de bedreigde is onvoldoende. Met Advocaat-Generaal Knigge meen ik dat gesproken kan worden van een abstract gevaarzettingsdelict, doordat bedreiging als zodanig strafbaar is gesteld omdat de inhoud van de bedreiging in algemene zin gevaar kan veroorzaken, zonder dat de geuite bedreiging zich gerealiseerd behoeft te hebben.⁸⁸ De

⁸¹ Janssen, Dreissen & Juncker 2022, p. 33-34.

⁸² Brief van het College voor de Rechten van de Mens van 20 januari 2023, 2023/007/VZ/KY (publicaties.mensenrechten.nl, zoek op ‘psychisch geweld’), p. 3; Zie ook Vossole, Aa & Groenen 2016, p. 386-387.

⁸³ GREVIO 2020, par. 214; Brief van het College voor de Rechten van de Mens van 20 januari 2023, 2023/007/VZ/KY (publicaties.mensenrechten.nl, zoek op ‘psychisch geweld’), p. 3-4.

⁸⁴ ‘Hulp bij geestelijke mishandeling’, slachtofferhulp.nl.

⁸⁵ *Stb.* 1886, 64; Vossole, Aa & Groenen 2016, p. 376.

⁸⁶ Zie aant. 2; HR 10 mei 2005, ECLI:NL:HR:2005:AT1802, r.o. 3.3; HR 12 juni 2018, ECLI:NL:HR:2018:909.

⁸⁷ Janssens & Nieuwenhuis 2019, p. 332.

⁸⁸ Concl. A-G G. Knigge 18 april 2006, ECLI:NL:PHR:2006:AV4824, par. 23-24; Janssens & Nieuwenhuis 2019, p. 340.

besloten opzet in het bedreigen dient gericht te zijn op het teweegbrengen van de vrees dat het misdrijf waarmee bedreigd wordt ook daadwerkelijk wordt uitgevoerd.⁸⁹

Voorts moet bij de bedreigde de wetenschap bestaan van die bedreiging.⁹⁰ Zolang de bedreigde namelijk geen weet heeft van de bedreiging, kan deze ook geen indruk op hem maken. Er dient minstens voorwaardelijk opzet te zijn om de bedreiging tot de wetenschap van de bedreigde te brengen. Het maakt daarbij niet uit of de dader daar zelf zorg voor draagt.⁹¹

De inhoud van de bedreiging dient een van de misdrijven genoemd in artikel 285 Sr te omvatten dan wel in de context van een van die misdrijven te kunnen worden geplaatst.⁹² Voor een voltooide en strafbare bedreiging dient aldus sprake te zijn van – kort weergegeven – bedreiging met openlijk in vereniging geweld plegen, bedreiging met geweld tegen een internationaal beschermd persoon of diens goederen, bedreiging met enig misdrijf waardoor gevaar voor de algemene veiligheid van personen, goederen of verlening van diensten ontstaat, bedreiging met verkrachting, feitelijke aanranding van de eerbaarheid, enig misdrijf tegen het leven gericht, gijzeling, zware mishandeling, brandstichting of een terroristisch misdrijf. Gelet hierop kan gesteld worden dat artikel 285 Sr zich beperkt tot bedreiging met specifieke en ernstige levens-, zeden-, gemeengevaarlijke- en geweldsdelicten. Het beschermde rechtsgoed van artikel 285 Sr is, zoals reeds benoemd, de persoonlijke vrijheid. De bedreigde wordt door de bedreiging beperkt in zijn keuze- en handelingsvrijheid, waardoor de bedreiging om die reden gekwalificeerd kan worden als psychisch geweld.⁹³ Doordat bedreiging ingevolge artikel 285 Sr zich beperkt tot specifieke en ernstige misdrijven, gaat het om zwaardere vormen van psychische druk en kunnen minder ingrijpende vormen niet onder artikel 285 Sr worden geschaard.⁹⁴

Het Verdrag van Istanbul verplicht in artikel 33 psychologisch geweld strafbaar te stellen. Zoals gezegd ontbreekt een zelfstandige strafbaarstelling van psychisch geweld in ons huidige Wetboek van Strafrecht. Uit de memorie van toelichting behorend bij de goedkeuring van het Verdrag van Istanbul blijkt dat de Nederlandse wetgever ervan is overtuigd dat psychisch geweld reeds is ‘gedekt’ door de al bestaande strafbepalingen inzake dwang (artikel 284 Sr)⁹⁵ en bedreiging (artikel 285 Sr) en baseert zich daarbij op de ratio achter deze strafbepalingen, te weten de beschadiging van de geestelijke integriteit van een ander.⁹⁶ Ik ben echter een andere mening toegedaan. Uit het Explanatory Report bij het Verdrag van Istanbul blijkt dat gebruik moet zijn gemaakt van dwang of bedreiging om gedrag onder psychisch geweld te laten vallen, maar dat een inbreuk op de geestelijke integriteit op allerlei manieren en door middel van allerlei gedragingen kan plaatsvinden.⁹⁷ Enkel dwang of bedreiging lijkt dan ook onvoldoende om tot een vervolging van psychisch geweld te kunnen komen. Ook verwijst het Explanatory Report naar een gedragslijn van gedragingen die psychisch leed kan veroorzaken in plaats van een enkele gebeurtenis of gedraging.⁹⁸ De huidige omschrijving van de strafbaar te stellen gedragingen in het Verdrag van Istanbul suggereert mijns inziens een veel ruimer bereik dan momenteel geboden wordt door onder meer de strafbepaling van het huidige artikel 285 Sr.⁹⁹ Daarnaast is de drempel voor strafbaarheid van bedreiging te hoog doordat artikel 285 Sr zich beperkt tot bedreiging met specifieke en ernstige delicten.¹⁰⁰ Mijns inziens leent de strafbaarstelling van ‘bedreiging’ zich dan ook niet (voldoende) voor extensieve interpretatie, waardoor niet alle gedragingen van psychisch geweld onder het bereik van artikel 285 Sr vallen.

⁸⁹ HR 11 september 2012, ECLI:NL:HR:2012:BX4474; Janssens & Nieuwenhuis 2019, p. 342.

⁹⁰ Zie bijv. Rb. Noord-Nederland 14 juni 2017, ECLI:NL:RBNNE:2017:2136.

⁹¹ Zie aant. 3.

⁹² Zie Janssens & Nieuwenhuis 2019, p. 335-336.

⁹³ Janssens & Nieuwenhuis 2019, p. 331; Janssen, Dreissen & Juncker 2022, p. 32.

⁹⁴ Janssen, Dreissen & Juncker, p. 32.

⁹⁵ Zie nader paragraaf 3.2.

⁹⁶ *Kamerstukken II* 2014/15, 34038 (R2039), nr. 3, p. 31.

⁹⁷ Raad van Europa 2011, par. 180.

⁹⁸ Raad van Europa 2011, par. 181.

⁹⁹ Zie ook Vossole, Aa & Groenen 2016, p. 387.

¹⁰⁰ GREVIO 2020, par. 214.

§ 3.4 De strafbepaling van belaging (artikel 285b Sr)

“Hij, die wederrechtelijk stelselmatig opzettelijk inbreuk maakt op een anders persoonlijke levenssfeer met het oogmerk die ander te dwingen iets te doen, niet te doen of te dulden dan wel vrees aan te jagen wordt, als schuldig aan belaging, gestraft met een gevangenisstraf van ten hoogste drie jaren of een geldboete van de vierde categorie.”

Belaging, als equivalent voor de oorspronkelijke Engelse term stalking, wordt in de Nederlandse wetgeving strafbaar gesteld in artikel 285b Sr en kan omschreven worden als ‘het herhaaldelijk lastigvallen van een ander, waardoor een inbreuk wordt gemaakt op diens persoonlijke levenssfeer.’¹⁰¹ Dit herhaaldelijk lastig vallen kan door middel van een herhaling van een en dezelfde activiteit, maar ook door een variëteit aan gedragingen.¹⁰² Gedacht kan worden aan het achtervolgen op straat, voor de woning posten, het ongewenst bestellen van goederen op naam en op rekening van die ander of het ongewenst telefonisch of schriftelijk benaderen van die ander.¹⁰³ ‘Kenmerkend voor de diepgaande inbreuk die op de persoonlijke levenssfeer wordt gemaakt is dat het slachtoffer vaak onzeker of bang wordt, waardoor hem een normaal functioneren onmogelijk wordt gemaakt.’¹⁰⁴ De dader moet het oogmerk hebben het slachtoffer te dwingen iets te doen, niet te doen, te dulden dan wel vrees aan te jagen. Het daarbij nagestreefde gevolg hoeft – net als bij dwang – niet gerealiseerd te worden.¹⁰⁵ Niet alle auteurs zijn van mening dat de toegevoegde waarde van het oogmerkbestanddeel in artikel 285b Sr die de indieners van het wetsvoorstel destijds voor ogen hadden ook als zodanig tot uitdrukking is gekomen in de rechtspraak.¹⁰⁶ Groenhuijsen komt zelfs tot de conclusie dat het gehele bestanddeel ‘met het oogmerk iemand te dwingen, iets te doen, niet te doen, te dulden, dan wel vrees aan te jagen’ uit de wettekst zou kunnen worden geschrappt, omdat het niet wezenlijk is voor het gedragspatroon in het kader van de strafbaarheid.¹⁰⁷

Ook de strafbaarstelling van belaging beoogt dus de persoonlijke levenssfeer van het slachtoffer te beschermen. Naar haar aard heeft belaging betrekking op gedragingen van personen die in beginsel geen deel (meer) uitmaken van de directe persoonlijke levenssfeer van het slachtoffer.¹⁰⁸ Zo zijn gevallen van stalking volgens deskundigen onder te verdelen in enerzijds die gevallen waarin een (intieme) relatie tussen de stalker en het slachtoffer heeft bestaan, maar de stalker de beëindiging daarvan niet kan verkroppen en anderzijds die gevallen waarin de stalker in een waan verkeert en zich een relatie inbeeldt die er helemaal niet is.¹⁰⁹ Belaging is niet beperkt tot het indringen in de huiselijke sfeer. De persoonlijke levenssfeer dient te worden uitgelegd in lijn van (de jurisprudentie van) artikel 8 EVRM, waardoor er ook sprake is van een inbreuk op de persoonlijke levenssfeer zodra de ruimtelijke beslotenheid van huis, tuin of erf wordt verlaten.¹¹⁰ Belaging kan dus ook plaatsvinden op het werk. Echter, het is wel zo dat de persoonlijke levenssfeer, gelet op eenieders recht op het privéleven, een sterkere gelding heeft in de eigen woning.¹¹¹

Voor de beoordeling van de vraag of sprake is van een ‘stelselmatige inbreuk’ als bedoeld in artikel 285b Sr zijn van belang ‘de aard, de duur, de frequentie en de intensiteit van de gedragingen van de dader, de omstandigheden waaronder deze hebben plaatsgevonden en de invloed daarvan op de persoonlijke levenssfeer en de persoonlijke vrijheid van het slachtoffer.’¹¹² Deze factoren zijn in zekere mate communicerende vaten in die zin dat ‘naarmate de aard en de intensiteit van de inbreuk indringender zijn en de invloed op de persoonlijke levenssfeer en de persoonlijke vrijheid van het slachtoffer meer ingrijpend is, aan de duur en de frequentie van

¹⁰¹ Vossolle, Aa & Groenen 2016, p. 379; *Kamerstukken II* 1997/98, 25768, nr. 3, p. 2.

¹⁰² *Kamerstukken II* 1997/98, 25768, nr. 3, p. 2.

¹⁰³ *Kamerstukken II* 1997/98, 25768, nr. 3, p. 2.

¹⁰⁴ *Kamerstukken II* 1997/98, 25768, nr. 3, p. 2.

¹⁰⁵ Janssen, Dreissen & Juncker 2022, p. 36.

¹⁰⁶ Zie bijv. Van der Velde 2020, p. 348.

¹⁰⁷ Groenhuijsen 1998, p. 524.

¹⁰⁸ Janssen, Dreissen & Juncker 2022, p. 37.

¹⁰⁹ Baas 1998, p. 27 e.v.

¹¹⁰ *Kamerstukken II* 1997/98, 25768, nr. 3, p. 8.

¹¹¹ Zie aant. 6.

¹¹² Bijv. HR 12 maart 2013, ECLI:NL:HR:2013:BZ3626, r.o. 2.3.

de inbreuk minder hoge eisen gesteld hoeven te worden.¹¹³ Gedragingen die op zichzelf genomen onschuldig zijn, kunnen door hun voortdurende herhaling een inbreuk betekenen op de persoonlijke levenssfeer van het slachtoffer. De inbreuk op de persoonlijke levenssfeer bestaat in de meeste gevallen dan ook uit op zichzelf genomen onschuldige gedragingen die – concluderend uit de genoemde voorbeeldgedragingen – ieder op zichzelf staand geen strafbaar feit behoeven te zijn. Het stelselmatige karakter maakt dat deze gedragingen tezamen genomen wel een zodanige inbreuk maken op de persoonlijke levenssfeer van het slachtoffer, waardoor er bij laatstgenoemde vrees wordt aangejaagd. In die zin kan gesteld worden dat belaging een vorm is van psychisch geweld.¹¹⁴ De kern van het delict belaging zit hem dan ook – in tegenstelling tot het algemene dwangartikel 284 Sr – in het stelselmatige karakter, welk karakter het delict belaging gemeen heeft met dat van (het plegen van) psychisch geweld.¹¹⁵ Ook in de memorie van toelichting bij het wetsvoorstel tot strafbaarstelling van belaging wordt de vergelijking gemaakt met psychische mishandeling met voorbedachten rade.¹¹⁶

Voorts is voor een veroordeling van belaging vereist dat de gedragingen door het slachtoffer als ongewenst worden ervaren en moet de toestemming van het slachtoffer hebben ontbroken, hetgeen reeds besloten ligt in het bestanddeel ‘inbreuk maken op’. De dader dient minstens voorwaardelijk opzet te hebben op het ontbreken van deze toestemming en dus in ieder geval de aanmerkelijke kans hebben aanvaard dat het slachtoffer de gemaakte inbreuk op diens persoonlijke levenssfeer niet heeft gewild.¹¹⁷

Ondanks dat de strafbaarstelling van belaging gericht is op ‘het bestraffen van een patroon van (gewelds)gedragingen’,¹¹⁸ komt deze strafbaarstelling mijns inziens niet voldoende in aanmerking voor extensieve interpretatie en dekt deze strafbepaling niet de lading als gekeken wordt naar wat de opstellers van het Verdrag van Istanbul voor ogen hebben met betrekking tot de strafbaarstelling van psychisch geweld. Doordat belaging naar zijn aard betrekking heeft op de handelingen van personen buiten de directe persoonlijke levenssfeer van het slachtoffer, is deze strafbaarstelling onvoldoende geschikt om psychisch geweld in intieme partnerrelaties, waar psychisch geweld het meeste voorkomt, te kunnen vervolgen.¹¹⁹

§ 3.5 De strafbepaling van mishandeling (artikel 300 Sr)

*“1. Mishandeling wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste drie jaren of geldboete van de vierde categorie.
2. Indien het feit zwaar lichamelijk letsel ten gevolge heeft, wordt de schuldige gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste vier jaren of geldboete van de vierde categorie.
3. Indien het feit de dood ten gevolge heeft, wordt hij gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste zes jaren of geldboete van de vierde categorie.
4. Met mishandeling wordt gelijkgesteld opzettelijke benadeling van de gezondheid.”*

In artikel 300 Sr is eenvoudige mishandeling strafbaar gesteld. Een definitie van het delict ‘mishandeling’ wordt niet gegeven. De strafbaarstelling kent enkel een kwalificatie. De Hoge Raad heeft in zijn jurisprudentie een meer genuanceerde omschrijving van mishandeling gegeven en bepaald dat ‘onder mishandeling in de zin van artikel 300 Sr moet worden verstaan het opzettelijk aan een ander toebrengen van lichamelijk letsel of pijn, het opzettelijk benadelen van de gezondheid alsmede – onder omstandigheden – het opzettelijk bij een ander teweegbrengen van een min of meer hevige onlust veroorzakende gewaarwording in of aan het lichaam, een en ander zonder dat daarvoor een rechtvaardigingsgrond bestaat.’¹²⁰ In deze uitleg worden enkel de gevolgen van

¹¹³ Concl. A-G B.F. Keulen 23 april 2019, ECLI:NL:PHR:2019:656, par. 13.

¹¹⁴ Janssen, Dreissen & Juncker 2022, p. 37.

¹¹⁵ Vossole, Aa & Groenen 2016, p. 380.

¹¹⁶ *Kamerstukken II* 1997/98, 25768, nr. 3, p. 7.

¹¹⁷ Vossole, Aa & Groenen 2016, p. 381; Zie aant. 4.

¹¹⁸ Brief van het College voor de Rechten van de Mens van 20 januari 2023, 2023/007/VZ/KY (publicaties.mensenrechten.nl, zoek op ‘psychisch geweld’), p. 4.

¹¹⁹ Zie ook Janssen, Dreissen & Juncker 2022, p. 37; Zie aant.6.

¹²⁰ HR 13 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1077, r.o. 2.3.3; vgl. HR 9 september 2014, ECLI:NL:HR:2014:2677.

mishandeling genoemd en wordt er niet gerept over de gedragingen die aan de gevolgen van mishandeling ten grondslag liggen. Er lijkt dan ook geen onderscheid gemaakt te worden tussen enerzijds fysieke- en anderzijds psychische geweldsgedragingen. Uit het achterliggende rechtsgoed van de strafbepaling van mishandeling, zijnde de bescherming van het menselijk lichaam en de lichamelijke integriteit, zou men echter kunnen afleiden dat psychische geweldsgedragingen niet onder artikel 300 Sr vallen.¹²¹

Uit bovengenoemde door de Hoge Raad gegeven omschrijving van mishandeling kan worden geconcludeerd dat de strafbaarstelling van mishandeling is onder te verdelen in drie categorieën. Allereerst is er sprake van mishandeling indien opzettelijk lichamen letsel of pijn aan een ander wordt toegebracht. Doordat het toegebrachte letsel of pijn 'lichamelijk' van aard dient te zijn, ligt de nadruk van de strafbaarstelling van mishandeling op het fysieke aspect. Door de Hoge Raad is eveneens geoordeeld dat '(ernstige) psychische gevolgen, die niet zijn aan te merken als een (ver)storing van de verstandelijke vermogens zoals bedoeld in artikel 82, tweede lid, Sr niet zonder meer zwaar lichamen letsel opleveren.'¹²² Ook Bleichrodt, advocaat-generaal bij de Hoge Raad, meent dat het toebrengen van leed, zonder een lichamenlijke component, niet onder het bereik van artikel 300 Sr valt.¹²³

Volgens de Hoge Raad is ook sprake van mishandeling indien bij een ander opzettelijk een min of meer hevige onlust veroorzakende gewaarwording in of aan het lichaam teweeg wordt gebracht. Doordat sprake moet zijn van een gewaarwording in of aan het lichaam is duidelijk dat ook hier het fysieke aspect centraal wordt gesteld. Deze vorm van mishandeling is in de jurisprudentie onder meer aangenomen bij het meermalen voor straf onder de koude douche zetten van een kind en daarbij het spoelen van de mond door zeep in de mond te spuiten¹²⁴, het legen van een fles urine over het lichaam van de buurvrouw¹²⁵ en het vastpakken van het scrotum van een politieagent.¹²⁶ Het gaat hierbij om inbreuken op de lichamenlijke integriteit zonder dat daarmee per definitie lichamenlijke letsel of pijn gepaard gaat.¹²⁷ Dit betekent dat de geweldsgedraging niet persé hoeft te bestaan uit pijn, maar dat deze gedraging wel degelijk moet leiden tot een lichamenlijke uitwerking. Hierdoor kan ook onder deze – in de rechtspraak meer bescheiden aangenomen – categorie van mishandeling de gevolgen van psychisch geweld naar mijn mening niet worden geschaard.

Tot slot volgt uit het vierde lid van artikel 300 Sr dat met mishandeling thans gelijk wordt gesteld de opzettelijke benadeling van de gezondheid. De vraag is of psychische mishandeling op zichzelf onder artikel 300, vierde lid, Sr kan worden geschaard, 'of dat dit altijd ook gepaard moet gaan met een zekere inbreuk op de lichamenlijke integriteit.'¹²⁸ De wetgever heeft niet nader aangeduid op welke wijze sprake moet zijn van benadeling van de gezondheid. Al in 2001 oordeelde het gerechtshof 's-Hertogenbosch dat er geen redenen zijn om het veroorzaken van een psychische ongesteldheid niet als een benadeling van de gezondheid te kwalificeren.¹²⁹ Baaijens-Van Geloven ziet ruimte om psychisch geweld onder artikel 300, vierde lid, Sr strafbaar te stellen, gelet erop dat artikel 82, tweede lid, Sr, onder zwaar lichamenlijke letsel mede wordt begrepen 'een storing van de verstandelijke vermogens die langer dan vier weken geduurd heeft.' Volgens Baaijens-Van Geloven zou dit kunnen impliceren dat een kortere storingsduur van de verstandelijke vermogens eenvoudige mishandeling in de zin van artikel 300 Sr oplevert.¹³⁰

Uit de jurisprudentie blijkt echter dat met een benadeling van de gezondheid wordt bedoeld 'een daadwerkelijke verslechtering van de lichamenlijke gesteldheid,'¹³¹ waardoor voorwaarde voor het scharen van psychisch geweld onder het vierde lid van artikel 300 Sr lijkt te zijn dat tevens sprake dient te zijn van een inbreuk op de lichamenlijke integriteit. Bleichrodt concludeert: 'de strafbaarstelling van mishandeling strekt ertoe de

¹²¹ Concl. A-G F.W. Bleichrodt 24 juni 2014, ECLI:NL:PHR:2014:1673, par. 17.

¹²² HR 19 februari 2013, ECLI:NL:HR:2013:BX9407, m.nt. N. Keijzer, r.o. 3.4.1.

¹²³ Concl. A-G F.W. Bleichrodt 24 juni 2014, ECLI:NL:PHR:2014:1673, par. 17.

¹²⁴ Hof 's-Gravenhage 19 december 2018, ECLI:NL:GHDHA:2018:3797.

¹²⁵ HR 12 november 2019, ECLI:NL:HR:2019:1751.

¹²⁶ HR 8 oktober 2019, ECLI:NL:HR:2019:1554.

¹²⁷ Concl. A-G F.W. Bleichrodt 24 juni 2014, ECLI:NL:PHR:2014:1673, par. 17.

¹²⁸ Ligthart, Oploo, Nauta & Bijlsma 2023, p. 3.

¹²⁹ Hof 's-Hertogenbosch 30 maart 2001, ECLI:NL:GHSHE:2001:AB0835.

¹³⁰ Baaijens- Van Geloven 2005, p. 5-22.

¹³¹ Zie o.m. Concl. A-G D.J.C. Aben 2 september 2014, ECLI:NL:PHR:2014:1888, par. 15.

bescherming van de lichamelijke integriteit van de ander te beschermen. Dat brengt enerzijds mee dat het toebrengen van leed als zodanig, zonder een lichamenlijk component, niet onder het bereik van art. 300 Sr valt. Anderzijds noopt deze ratio er niet toe alleen inbreuken op de lichamenlijke integriteit die zijn te kenschetsen als het toebrengen van pijn of letsel onder mishandeling te scharen.¹³² Hieruit kan worden afgeleid dat ook bij deze laatste categorie van mishandeling de nadruk wordt gelegd op de lichamenlijke component. Onduidelijk blijft echter of een verslechtering van de geestelijke component eveneens onder het vierde lid van artikel 300 Sr valt.

In de (lagere) rechtspraak is in afwijking van de door de Hoge Raad ingezette lijn een enkele keer de ruimte gezien om artikel 300 Sr aldus te interpreteren en toe te passen dat kleinerende of denigrerende gedragingen naar omstandigheden psychische mishandeling kunnen opleveren in de zin van artikel 300 Sr. Zo oordeelde het gerechtshof Den Haag in 2017 dat, ondanks dat de wetsgeschiedenis van artikel 300 Sr daar niet over rept, niet uitgesloten is dat de wetgever ook de geestelijke gezondheid beoogt te beschermen. Het hof oordeelde dat de gelijkstelling van mishandeling met de opzettelijke benadeling van de gezondheid, genoemd in het vierde lid van artikel 300 Sr, aanknopingspunten biedt voor strafbaarheid voor mishandelingen van psychische aard.¹³³ Of sprake is van psychisch geweld is afhankelijk van de omstandigheden van het geval, waarbij in ieder geval de aard van de gedraging(en) van de dader en de omstandigheden waaronder deze is of zijn verricht een belangrijke rol spelen, zodat niet iedere kleinerende of denigrerende gedraging onder het bereik van artikel 300 Sr kan worden gebracht. In de meeste gevallen zal 'over een langere periode sprake zijn (geweest) van een patroon aan gedragingen, zoals een langdurige en stelselmatige, extreme vorm van controle-uitoefening, waardoor de vrijheid van het slachtoffer ernstig werd beperkt en de privacy werd aangetast.'¹³⁴ Ook voormalig minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, Hugo de Jonge, wijst in zijn antwoord op Kamervragen over psychisch geweld op de mogelijkheden die de huidige wetgeving biedt om psychisch geweld (strafrechtelijke) aan te pakken. Hij doelt daarbij hoofdzakelijk op het eerste en vierde lid van artikel 300 Sr.¹³⁵

Uit het vorenstaande kan worden geconcludeerd dat de strafbaarstelling van mishandeling ertoe strekt de lichamenlijke integriteit van de ander te beschermen. De drie categorieën die onder het bereik van deze strafbaarstelling vallen, zijn alle gericht op de lichamenlijke component van mishandeling en veronderstellen een substantiële inbreuk op de lichamenlijke integriteit, waarbij sprake is van 'een directe inwerking op andermans lichaam, waardoor lichamenlijk leed wordt veroorzaakt.'¹³⁶ Daaruit kan voorts de conclusie worden getrokken dat artikel 300 Sr in beginsel niet van toepassing is op gedragingen die te kwalificeren zijn als psychisch geweld. In de (lagere) rechtspraak is de reikwijdte van artikel 300 Sr een enkele keer dusdanig opgerekt dat de strafbaarstelling van mishandeling ook een basis zou kunnen zijn voor het vervolgen van psychisch geweld doordat psychisch geweld als zodanig wordt gekwalificeerd. Echter, in vrijwel alle gevallen was er sprake van psychisch geweld jegens kinderen.¹³⁷ Evenals de opstellers van het onderzoeksrapport van Avans Hogeschool en de Open Universiteit over de mogelijke strafbaarstelling van psychisch geweld ben ik van mening dat het achterliggende rechtsgoed van de strafbepaling van mishandeling, zijnde het menselijk lichaam en de lichamenlijke integriteit, zich tegen een dergelijke extensieve interpretatie verzet.¹³⁸ De ruime uitleg van artikel 300 Sr door de lagere rechters is mijns inziens niet in overeenstemming met de invulling die de Hoge Raad aan de strafbaarstelling van mishandeling heeft gegeven, namelijk dat artikel 300 Sr niet verder strekt dan de bescherming van de lichamenlijke integriteit. Daar komt bij dat de Hoge Raad zich tot op heden niet heeft uitgelaten over een dergelijke extensieve uitleg van artikel 300 Sr, waarbij een patroon van psychische geweldsgedragingen onder het bereik van dit wetsartikel kunnen worden gebracht. Concluderend kan het mijns inziens niet anders dan dat het ervoor moet worden gehouden dat artikel 300 Sr niet tevens psychisch geweld omvat, omdat simpelweg het fysieke aspect ontbreekt.

¹³² Concl. A-G F.W. Bleichrodt 24 juni 2014, ECLI:NL:PHR:2014:1673, par. 17.

¹³³ Hof 's-Gravenhage 31 mei 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:1540.

¹³⁴ Hof 's-Gravenhage 31 mei 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:1539; Hof 's-Gravenhage 8 april 2021, ECLI:NL:GHDHA:2021:806; Rb. Noord-Holland 14 oktober 2022, ECLI:NL:RBNHO:2022:9068. Zie ook Rb. Midden-Nederland 28 januari 2022, ECLI:NL:RBMNE:2022:263.

¹³⁵ *Aanhangsel Handelingen II* 2019/20, nr. 3944.

¹³⁶ Vgl. Concl. A-G F.W. Bleichrodt 24 juni 2014, ECLI:NL:PHR:2014:1673, par. 17.

¹³⁷ Zie onder meer Hof 's-Gravenhage 31 mei 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:1539; Hof s-Gravenhage 8 april 2021, ECLI:NL:GHDHA:2021:806; Rb. 's-Gravenhage 1 februari 2023, ECLI:NL:RBDHA:2023:900.

¹³⁸ Janssen, Dreissen & Juncker 2022, p. 29.

§ 3.6 tussenconclusie

Gelet op de reeds besproken strafbepalingen die zien op de bescherming tegen fysiek geweld, zou de strafbepaling van mishandeling (artikel 300, en dan met name het vierde lid, Sr) zo kunnen worden uitgelegd dat ook psychisch geweld onder deze bepaling zou kunnen worden gebracht. Dit hebben de lagere rechters – in afwijking van de door de Hoge Raad ingezette lijn – in enkele concrete gevallen reeds gedaan. ‘In die zin kan worden gesteld dat artikel 300 lid 4 Sr op zijn minst potentie heeft te voorzien in strafrechtelijke bescherming tegen psychische mishandeling.’¹³⁹ Echter, gelet op de wethistorie, het van oudsher achterliggende rechtsgoed van de strafbepaling van mishandeling, zijnde de bescherming van het menselijk lichaam en de lichamelijke integriteit, en de door de Hoge Raad ingezette jurisprudentielijn, is het mijns inziens maar de vraag of de Hoge Raad de verantwoordelijkheid op zich wil nemen voor een dergelijke extensieve interpretatie.

Ondanks dat de strafbepalingen van dwang (artikel 284 Sr), bedreiging (artikel 285 Sr) en belaging (artikel 285b Sr) eenieders vrije wilsvorming lijken te beschermen, bieden zij onvoldoende soelaas om (vormen van) psychisch geweld strafrechtelijk aan te kunnen pakken. Zo ligt de lat voor strafbaarheid van de strafbaarstellingen van dwang en bedreiging te hoog als gekeken wordt naar de gedragingen die artikel 33 van het Verdrag van Istanbul beoogt strafbaar te stellen. Ook omvatten de strafbaarstellingen van dwang en bedreiging niet de gedragspatronen die het gebruik van psychisch geweld zo typeren.¹⁴⁰ Artikel 285 Sr is voorts enkel van toepassing op bedreigingen met de aldaar genoemde ernstige delicten, waarbij een enkele gebeurtenis, dus een enkele bedreiging, voldoende is om tot een voltooiing van het misdrijf bedreiging te komen. Een zelfstandige strafbaarstelling van psychisch geweld zou (eveneens) van toepassing zijn op bedreigingen met minder ingrijpende delicten, maar waarbij deze bedreigingen bijvoorbeeld wel stelselmatig geuit worden.¹⁴¹

Met het stelselmatige inbreuk maken op de persoonlijke levenssfeer van een ander met het oogmerk iemand te dwingen om iets te doen, niet te doen of te dulden, zoals bedoeld in artikel 285b Sr, zal tevens een zekere psychische druk gepaard gaan.¹⁴² Daarnaast is belaging mede gericht op de bescherming van de psychische integriteit van het slachtoffer, dat in het verlengde ligt van de inbreuk op de persoonlijke levenssfeer.¹⁴³ De strafbaarstelling van belaging is – in tegenstelling tot die van dwang, bedreiging en mishandeling – wel gericht op het bestraffen van gedragspatronen. Belaging ziet echter op handelingen van personen die geen deel (meer) uitmaken van de persoonlijke levenssfeer van het slachtoffer, terwijl de meeste situaties van psychisch geweld zich afspelen in partnerrelaties.

Op dit moment kent de Nederlandse strafwetgeving naar mijn mening dan ook onvoldoende mogelijkheden om alle vormen van psychisch geweld, zoals bedoeld in artikel 33 van het Verdrag van Istanbul, onder (een van de) reeds bestaande strafbepalingen te brengen die zien op de bescherming tegen fysiek geweld. Het bestaande Nederlandse strafrechtelijk kader schiet dan ook tekort, met name omdat het huidige strafrechtelijk instrumentarium dat mogelijk aanknopingspunten biedt voor de strafbaarstelling van psychisch geweld ‘incident-specifiek gericht is in plaats van dat het zich richt op patronen van mishandelend gedrag.’¹⁴⁴ Er is derhalve nog geen sprake van een sluitend wettelijk kader om daadwerkelijk tot strafbaarstelling van psychisch geweld over te kunnen gaan. Het doel van deze verdragsbepaling, het strafbaar stellen van ‘schadelijke en dwingende gedragingen en patronen die zich over een langere periode ontwikkelen en manifesteren’,¹⁴⁵ maakt het stelselmatige karakter van psychisch geweld duidelijk. Dit cruciale element van psychisch geweld komt niet in voldoende mate naar voren in de hiervoor genoemde delictomschrijvingen. Vooral met betrekking tot de stelselmatigheid van de gedragingen wint een separate strafbaarstelling dus terrein. Daarnaast kenmerkt psychisch geweld zich doorgaans door een samenstel van gedragingen die ieder afzonderlijk de strafrechtelijke

¹³⁹ Ligthart, Oploo, Nauta & Bijlsma 2023, p. 4.

¹⁴⁰ Brief van het College voor de Rechten van de Mens van 20 januari 2023, 2023/007/VZ/KY (publicaties.mensenrechten.nl, zoek op ‘psychisch geweld’), p. 3.

¹⁴¹ Zie ook Janssen, Dreissen & Juncker 2022, p. 32.

¹⁴² Zie ook Janssen, Dreissen & Juncker 2022, p. 37.

¹⁴³ *Kamerstukken II* 1997/98, 25768, nr. 3, p. 7.

¹⁴⁴ Avontuur 2022, p. 3132.

¹⁴⁵ Raad van Europa 2011, par. 181.

grens niet altijd overschrijden.¹⁴⁶ De grens voor strafbaarheid van psychisch geweld ligt op dit moment in de reeds bestaande strafbepalingen te hoog, waardoor deze strafbepalingen enkel handvatten bieden voor de meest ernstige vormen van psychisch geweld. Daarnaast zou het benadrukken van het te beschermen rechtsgoed ‘de geestelijke integriteit’ een meerwaarde kunnen zijn van een separate strafbaarstelling van psychisch geweld.

¹⁴⁶ Brief van het College voor de Rechten van de Mens van 20 januari 2023, 2023/007/VZ/KY (publicaties.mensenrechten.nl, zoek op ‘psychisch geweld’), p. 2.

§ 4 De rechtvaardiging van de inzet van het strafrecht voor het bestrijden van psychisch geweld

§ 4.1 Inleiding

Uit het vorenstaande blijkt dat psychisch geweld niet geheel of in voldoende mate valt te scharen onder de reeds bestaande relevante strafbaarstellingen in het huidige Wetboek van Strafrecht. Gelet hierop zou gesteld kunnen worden dat de noodzaak bestaat tot een separate strafbaarstelling van psychisch geweld. Echter, de vraag is of de inzet van het strafrecht als ultimum remedium wel de juiste oplossing is om tot bestrijding van psychisch geweld over te gaan. In dit hoofdstuk wordt getracht een antwoord te geven op de vraag of criminalisering van psychisch geweld aangewezen en gerechtvaardigd is aan de hand van het wederrechtelijkheidsbeginsel (paragraaf 4.2) als voorwaarde voor strafbaarheid en strafbaarstelling en de – in het kader van psychisch geweld – meest relevante criteria voor strafbaarstelling, te weten het schadebeginsel (paragraaf 4.3), het coherentiebeginsel (paragraaf 4.4), het subsidiariteitsbeginsel (paragraaf 4.5) en het effectiviteitsbeginsel (paragraaf 4.6). Tot slot volgt een tussenconclusie (paragraaf 4.7).

§ 4.2 Het wederrechtelijkheidsbeginsel

Eén van de kernvoorwaarden voor strafrechtelijke aansprakelijkheid is de wederrechtelijkheid. Enkel gedragingen die in strijd zijn met geschreven of ongeschreven rechtsregels, kunnen leiden tot strafrechtelijke aansprakelijkheid.¹⁴⁷ Met andere woorden is wederrechtelijk gedrag hetgeen strijdig is met het gehele objectieve recht dat in de samenleving geldt.¹⁴⁸ ‘Het ultimum remedium-karakter van het strafrecht impliceert dat in beginsel enkel gedragingen met een hoog wederrechtelijkheidsgehalte door de wetgever als strafbare feiten bestempeld dienen te worden.’¹⁴⁹ In die zin zou men kunnen spreken van een in het Nederlandse strafrecht geldend wederrechtelijkheidsbeginsel.¹⁵⁰

Gelet op de impact en de gevolgen van psychisch geweld die veelal even – zo niet meer – schadelijk zijn voor het slachtoffer in vergelijking met de impact en de gevolgen van fysiek geweld,¹⁵¹ wordt het gebruik van psychisch geweld in onze maatschappij eveneens als onrechtvaardig beschouwd. Men vindt het gebruik van psychisch geweld een zodanige substantiële wederrechtelijke gedraging dat bestrijding dient plaats te vinden met het uiterste en zwaarste middel; het strafrecht. Dit blijkt onder meer uit artikel 33 van het Verdrag van Istanbul, dat tot verdergaande criminalisering van psychisch geweld lijkt te verplichten, in die zin dat opzettelijke en ernstige beschadigingen van de geestelijke integriteit strafbaar moeten worden gesteld. Het EHRM legt artikel 3 EVRM, het verbod op foltering en onmenselijke- of vernederende behandeling of bestraffing, sinds 2019 in overeenstemming met artikel 33 van het Verdrag van Istanbul uit. In de zaak *Volodina t. Rusland* heeft het EHRM (voor het eerst) overwogen:

“Even in the absence of actual bodily harm or intense physical or mental suffering, treatment which humiliates or debases an individual, showing a lack of respect for or diminishing his or her human dignity, or which arouses feelings of fear, anguish or inferiority capable of breaking an individual’s moral and physical resistance, may be characterised as degrading and also fall within the prohibition set forth in Article 3. It should also be pointed out that it may well suffice that the victim is humiliated in his or her own eyes, even if not in the eyes of others.”¹⁵²

Het EHRM is derhalve van oordeel dat dwang en bedreiging ook bij afwezigheid van fysiek geweld of lichamelijk letsel als een onmenselijke of vernederende gedraging in de zin van artikel 3 EVRM kan worden bestempeld. Bovengenoemde rechtsoverweging heeft het EHRM nadien nog een aantal keer herhaald, waardoor

¹⁴⁷ De Hullu 2021, p. 183.

¹⁴⁸ Kelk & De Jong 2019, p. 155.

¹⁴⁹ Kelk & De Jong 2019, p. 155.

¹⁵⁰ De Hullu 2021, p. 183.

¹⁵¹ WODC/CBS 2020, p. 65; Williams e.a. 2012, p. 490.

¹⁵² EHRM 9 juli 2019, ECLI:CE:ECHR:2019:0709JUD004126117, par. 73 (*Volodina / Russia*).

sprake is van een bestendige jurisprudentielijn.¹⁵³

Ook het College voor de Rechten van de Mens ziet de meerwaarde van de inzet van het strafrecht – als uiterste redmiddel – om deze vorm van geweld te voorkomen en te bestrijden.¹⁵⁴ Hoewel het Verdrag van Istanbul geen separate strafbaarstelling van psychisch geweld vereist, moet er wel sprake zijn van een sluitend wettelijk kader. Het lijkt erop dat het nationale beschermingsniveau onvoldoende toereikend is en dat er in Nederland derhalve onvoldoende mogelijkheden zijn om psychisch geweld daadwerkelijk strafbaar te stellen. De inzet van het strafrecht als ultimatum remedium zou kunnen bijdragen aan de bekrachtiging van de normstelling voor de bescherming tegen inbreuken op de geestelijke integriteit. Uit de beleidsreactie op het onderzoeksrapport van Avans Hogeschool en de Open Universiteit blijkt naast het doel van de normstelling eveneens de noodzaak van de inzet van het strafrecht om te voorkomen dat de dader opnieuw de fout in gaat en om genoegdoening te kunnen creëren voor het leed dat het slachtoffer middels psychisch geweld wordt aangedaan.¹⁵⁵

§ 4.3 Het schadebeginsel

Het schadebeginsel wordt in de literatuur aangehaald als de basis voor strafbaarstelling van wederrechtelijk gedrag.¹⁵⁶ Volgens Buisman fungeert het schadebeginsel als één van de drempelcriteria waaraan voldaan moet zijn, wil een strafbaarstelling van een gedraging legitiem zijn.¹⁵⁷ De noodzaak van strafbaarstelling van een bepaalde gedraging dient dan ook (mede en als eerst) beoordeeld te worden vanuit het schadebeginsel.¹⁵⁸ Het uitgangspunt daarbij is dat pas strafrechtelijk mag worden ingegrepen als sprake is van schade.¹⁵⁹ De strafbaar te stellen gedraging moet dan ook daadwerkelijk schade opleveren. De schadelijkheid van een gedraging is niet altijd even gemakkelijk aan te tonen. Waar de door het gebruik van fysiek geweld aangerichte schade veelal eenvoudig aantoonbaar is, geldt voor psychisch geweld dat de toegebrachte verwondingen voor een buitenstaander vaak onzichtbaar zijn.¹⁶⁰ Echter, evident is dat het gebruik van psychisch geweld eveneens schade oplevert. Zoals reeds in paragraaf 2.3 uiteengezet is de nawerking van psychisch geweld voor het slachtoffer ernstig en zijn de gevolgen vaak langdurig van aard. Uit onderzoek is gebleken dat psychisch geweld onder meer kan leiden tot angstklachten, eet- en slaapstoornissen, hartkloppingen, depressie, PTSS-klachten, psychiatrische aandoeningen of zelfs tot suicidaliteit.¹⁶¹ Het schadebeginsel als voorwaarde voor strafbaarstelling zal dan ook niet snel aan strafbaarstelling van psychisch geweld in de weg staan. Te meer nu de strafwetgever bovendien juist op dreigende schade moet kunnen anticiperen.¹⁶²

§ 4.4 Het coherentiebeginsel

In het strafrecht dient sprake te zijn van eerlijke en vanzelfsprekende kwalificaties en rubriceringen, dat ook wel ‘fair labelling’ wordt genoemd.¹⁶³ Dit houdt – kort weergegeven – in dat delicten een accurate kwalificatie horen te krijgen, zodat aan zowel de dader als aan de samenleving een eerlijk en duidelijk beeld kan worden gegeven van de desbetreffende strafbare gedraging.¹⁶⁴ Daarnaast dienen regels onderling afgestemd en met elkaar in samenhang te zijn, passend in het bestaande rechtsstelsel en mag er geen sprake zijn van strijdigheid met een

¹⁵³ EHRM 14 december 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:1214JUD005597416, par. 73 (*Tunikova and others / Russia*); EHRM 16 juni 2022, ECLI:CE:ECHR:2022:0616JUD002373519, par. 62 (*De Giorgi / Italy*); EHRM 7 juli 2022, ECLI:CE:ECHR:2022:0707JUD003271519, par. 109 (*M.S. / Italy*).

¹⁵⁴ Brief van het College voor de Rechten van de Mens van 20 januari 2023, 2023/007/VZ/KY (publicaties.mensenrechten.nl, zoek op ‘psychisch geweld’).

¹⁵⁵ Beleidsreactie van de Minister voor Rechtsbescherming en de Staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport van 14 december 2022, 4312118 (rijkoverheid.nl, zoek op ‘psychisch geweld’).

¹⁵⁶ Zie bijv. De Roos 1978, p. 42-45.

¹⁵⁷ Buisman 2020, p. 65.

¹⁵⁸ Zie o.m. Groenhuijsen 1993, p. 3-6.

¹⁵⁹ Cleiren e.a. 2012, p. 91.

¹⁶⁰ Vgl. Cleiren e.a. 2012, p. 91.

¹⁶¹ Rogers & Follingstad 2014, p. 596; Hirigoyen 1998, p. 157-163.

¹⁶² De Hullu 2021, p. 16.

¹⁶³ Chalmers & Leverick 2008, p. 217-246.

¹⁶⁴ Chalmers & Leverick 2008, p. 217-246.

andere regel.¹⁶⁵ Voorkomen moet worden dat er allerlei doublures in de strafwetgeving ontstaan. Deze normen zijn te herleiden tot het zogenaamde coherentiebeginsel. Toegespitst op (het gebruik van) psychisch geweld is de belangrijkste vraag hoe een separate strafbaarstelling zich zal gaan verhouden tot de reeds bestaande relevante strafbaarstellingen. Zoals betoogd zal een separate strafbaarstelling van psychisch geweld naar alle waarschijnlijkheid overlap vertonen met de strafbaarstellingen van dwang (artikel 284 Sr), bedreiging (artikel 285 Sr) en belaging (artikel 285b Sr), waardoor de verschillende delictomschrijvingen op bepaalde vlakken zullen samenvallen.¹⁶⁶ Deze overlap zal echter niet dusdanig aanwezig zijn dat een separate strafbaarstelling van psychisch geweld overbodig is.¹⁶⁷

Voor de strafbaarstelling van mishandeling (artikel 300 Sr) geldt dat de bescherming tegen een inbreuk op het menselijk lichaam en de lichamelijke integriteit centraal staat. Er dient minstens sprake te zijn van een uitwerking op het lichaam van het slachtoffer.¹⁶⁸ In de lagere rechtspraak is een enkele keer de ruimte gezien om artikel 300, vierde lid, Sr aldus uit te leggen en toe te passen dat dit fysieke aspect minder op de voorgrond staat, waardoor naar omstandigheden ook ongerechtvaardigde gedragingen van psychische aard onder artikel 300 Sr zouden kunnen vallen. Indien de Hoge Raad een dergelijke extensieve interpretatie van artikel 300 Sr voor zijn rekening zou nemen, zou een separate strafbaarstelling van psychisch geweld overbodig zijn, omdat er dan een nagenoeg volledige samenvallende bestaat met artikel 300, vierde lid, Sr. Gelet op de door de Hoge Raad ingezette jurisprudentie, 'lijkt de opvatting dat artikel 300 Sr enkel ziet op fysieke aangelegenheden nog dominant,'¹⁶⁹ waardoor mijn verwachting is dat ook het coherentiebeginsel niet snel aan een (separate) strafbaarstelling van psychisch geweld in de weg zal staan.

§ 4.5 Het subsidiariteitsbeginsel en de Wet tijdelijk huisverbod als mogelijk alternatief

Ook het subsidiariteitsbeginsel hangt samen met het ultimum remedium-karakter van het strafrecht. Op grond van het subsidiariteitsbeginsel dient 'de wetgever zich te onthouden van strafbaarstelling indien handhaving mogelijk is met andere – minder ingrijpende – (juridische) middelen.'¹⁷⁰ Het strafrecht als zwaarste middel dient in beginsel dan ook enkel te worden ingezet 'als andere minder ingrijpende handhavingsmechanismen falen of bij voorbaat ongeschikt moeten worden geacht.'¹⁷¹ Deze ultimum remedium-gedachte lijkt in de praktijk echter steeds meer een beperkt inhoudelijke betekenis te hebben. Indien zich een maatschappelijk probleem voordoet, wordt het strafrecht steeds vaker ingezet om dit probleem aan te pakken, zonder dat eerst zorgvuldig wordt gekeken of een minder ingrijpend middel ook zou kunnen volstaan.¹⁷² Dit betekent echter niet dat het subsidiariteitsbeginsel als uitgangspunt in het strafrecht terzijde moet worden geschoven.

Met betrekking tot de vraag of het gebruik van psychisch geweld mogelijk kan worden voorkomen door middel van andere en minder vergaande middelen, kan hoofdzakelijk gewezen worden op de Wet tijdelijk huisverbod. Zoals gesteld vindt psychisch geweld vaak plaats in de huiselijke sfeer en wordt psychisch geweld om die reden veelal benaderd in samenhang met of als onderdeel van huiselijk geweld. Artikel 2 van de Wet tijdelijk huisverbod (hierna: Wth) geeft gemeenten de bevoegdheid een persoon te gebieden een woning te verlaten, te verbieden daar terug te keren en/of te verbieden contact te onderhouden met huisgenoten, 'indien uit feiten of omstandigheden (een ernstig vermoeden) blijkt dat diens aanwezigheid in de woning ernstig en onmiddellijk gevaar oplevert voor de veiligheid van één of meer personen die met hem in de woning wonen of aldaar verblijven.' Bij de afweging of een huisverbod wordt opgelegd, worden de in de bijlage bij het Besluit tijdelijk huisverbod opgenomen feiten en omstandigheden betrokken. Wie deze bijlage bestudeert, zal tot de conclusie komen dat veel, zo niet alle, gedragingen die mogelijk een inbreuk maken op de geestelijke integriteit en aldus aan te duiden zijn als vormen van psychisch geweld, in deze bijlage zijn opgenomen. Echter, in de praktijk blijkt dat er niet of nauwelijks met een tijdelijk huisverbod wordt opgetreden in situaties waarin sprake is van

¹⁶⁵ Zie o.m. *Kamerstukken II* 1990/91, 22008, nr. 2.

¹⁶⁶ Vgl. Janssen, Dreissen & Juncker 2022, p. 45.

¹⁶⁷ Zie paragraaf 3.6.

¹⁶⁸ Concl. A-G F.W. Bleichrodt 24 juni 2014, ECLI:NL:PHR:2014:1673, par. 17.

¹⁶⁹ *Kamerstukken II* 2021/22, 36178, nr. 3, p. 21.

¹⁷⁰ De Hullu 2021, p. 15.

¹⁷¹ Remmelink 1996, p. 18.

¹⁷² Crijns 2012, p. 11.

psychisch geweld.¹⁷³ De Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State overweegt dat ‘indien de verklaringen uiteenlopen, er geen objectieve gegevens beschikbaar zijn, er geen letsel geconstateerd is en niet is onderbouwd waarom de rechter aan de verklaring van het slachtoffer meer gewicht dient toe te kennen dan aan de verklaring van de uithuisgeplaatste, niet vaststaat dat het in artikel 2 Wth bedoelde gevaar zich voordoet.’¹⁷⁴ Echter, inherent aan psychisch geweld is het uitblijven van fysieke sporen zoals duidelijke uiterlijke verwoningen en – mede om die reden – de moeilijkheid om bewijsmateriaal te leveren. Daarnaast is de maatregel van het huisverbod gelet op het preventieve karakter van de maatregel in beginsel beperkt tot tien dagen, met de mogelijkheid tot verlenging met achtentwintig dagen. Een huisverbod wordt namelijk primair opgelegd in een crisissituatie. Deze beperkte duur van de maatregel van het huisverbod maakt dat deze maatregel geen afdoende alternatief is voor strafrechtelijke handhaving van psychisch geweld. Tot slot komt psychisch geweld ook geregeld voor op de werkvloer.¹⁷⁵ In deze situaties biedt de Wet tijdelijk huisverbod onvoldoende tot geen soelaas. In de bijlage bij het Besluit tijdelijk huisverbod worden enkel vormen van spanning door werkgerelateerde problemen genoemd als feiten of omstandigheden die de leefomstandigheden van het slachtoffer of zijn huisgenoten betreffen. Een huisverbod kan echter niets betekenen in de situatie waarin bijvoorbeeld sprake is van het gebruik van psychisch geweld door een werkgever jegens een van zijn werknemers.

§ 4.6 Het effectiviteitsbeginsel

Ten slotte moet er getoetst worden aan het effectiviteitsbeginsel. Op grond van dit beginsel dient de wetgever zich te onthouden van strafbaarstelling indien strafbaarstelling (bij voorbaat) geen effect sorteert.¹⁷⁶ Een strafbaarstelling ontbeert normstellend, normbevestigend of preventief karakter als al vooraf duidelijk is dat die strafbaarstelling niet te handhaven is.¹⁷⁷ Er moet met andere woorden uitzicht zijn op een zinvolle toepassing van de strafbaarstelling, waarbij een redelijk niveau van handhaving is gewaarborgd.¹⁷⁸ Symboolwetgeving moet voorkomen worden, al wordt wel onderkend dat symbolische wetgeving soms legitiem kan zijn.¹⁷⁹

Zoals gesteld speelt psychisch geweld zich veelal ‘achter de voor- of bedrijfsdeur’ af of in een andere setting waar geen andere getuigen aanwezig zijn.¹⁸⁰ Het gros van de slachtoffers kiest er (bewust) voor om het geweld niet te melden of daarvan geen aangifte te doen bij de politie.¹⁸¹ Indien het slachtoffer wel zijn of haar medewerking aan het strafrechtelijk onderzoek wenst te verlenen, is het leveren van aanvullend bewijs in psychisch geweld-zaken vanwege het ontbreken van getuigen erg moeilijk. ‘Een vrouw die mishandeld is, kan haar verwondingen laten zien; als zij zich verdedigt, zal gezegd worden dat zij zich geheel legitiem verdedigde. Een vrouw die vernederd en beledigd is, kan moeilijk duidelijk maken wat er gebeurd is, want zij heeft geen tastbare bewijzen.’¹⁸² In het geval van psychisch geweld zou ondersteunend bewijs gevonden kunnen worden in bewaarde schriftelijke stukken, zoals Whatsapp-berichten, of geluids- en beeldopnames. De moeilijkheid van het verkrijgen van voldoende (steun)bewijs in zaken waar het slachtoffer te maken heeft met psychisch geweld is echter niet anders dan bijvoorbeeld in strafzaken waarin zedendelicten spelen. Het gebruik van bewijsvermoedens en feiten van algemene bekendheid zoals thans door de Hoge Raad in zedenzaken zijn geaccepteerd, maken deze bewijsproblemen echter niet onoverkomelijk.¹⁸³ Zo zouden er mijns inziens in kwesties waarin psychisch geweld speelt (wettelijke) bewijsvermoedens kunnen gelden ten aanzien van een verondersteld ontbreken van de wilsvrijheid bij bepaalde stelselmatige geweldsgedragingen in een duurzame partnerrelatie. Daarnaast zou naar analogie met huiselijk geweldszaken waarin het een feit van algemene bekendheid is dat kinderen in hun gezondheid worden benadeeld indien zij getuige zijn van huiselijk geweld, als feit van algemene bekendheid in psychisch geweldszaken kunnen gelden dat het door volwassenen zelf ervaren

¹⁷³ Janssen, Dreissen & Juncker 2022, p. 39.

¹⁷⁴ ABRvS 8 februari 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BV3218.

¹⁷⁵ Hirigoyen 1998, voorwoord en hoofdstuk 2 e.v.

¹⁷⁶ *Kamerstukken II* 1990/91, 22008, nr. 2, p. 25.

¹⁷⁷ Cleiren e.a. 2012, p. 11.

¹⁷⁸ De Hullu 2021, p. 14.

¹⁷⁹ Cleiren e.a. 2012, p. 11.

¹⁸⁰ Zie Janssen, Dreissen & Juncker 2022, p. 45.

¹⁸¹ Dijk, Veen & Cox 2010, p. 129.

¹⁸² Hirigoyen 1998, p. 178.

¹⁸³ Janssen, Dreissen & Juncker 2022, p. 46.

van psychisch geweld eveneens een benadeling in de gezondheid oplevert.¹⁸⁴ Hierdoor zal sneller kunnen worden aangenomen dat de dader tenminste voorwaardelijk opzet heeft gehad op de benadeling van de gezondheid van het slachtoffer.¹⁸⁵ Dit zal door de wetgever of later in de jurisprudentie verder uitgekristalliseerd moeten worden.

Het gebruik van bewijsvermoedens en feiten van algemene bekendheid spreekt een separate strafbaarstelling van psychisch geweld op voorhand in ieder geval niet (direct) tegen.¹⁸⁶

§ 4.7 Tussenconclusie

Aan het wederrechtelijkheidsbeginsel en de relevante criteria voor strafbaarstelling moet getoetst worden of de inzet van het strafrecht als ultimum remedium de aangewezen oplossing is om psychisch geweld daadwerkelijk te kunnen bestrijden. Allereerst is getoetst aan het wederrechtelijkheidsbeginsel. Het gebruik van psychisch geweld wordt als een zodanige substantiële wederrechtelijke gedraging beschouwd dat bestrijding dient plaats te vinden door middel van de inzet van het strafrecht als uiterste en zwaarste middel. De inzet van het strafrecht als ultimum remedium kan bijdragen aan de bekrachtiging van de normstelling voor de bescherming tegen inbreuken op de geestelijke integriteit, hetgeen mijns inziens erg belangrijk is.

Ten tweede is de rechtvaardiging van een strafbaarstelling van psychisch geweld getoetst aan het schadebeginsel. Duidelijk is dat het gebruik van psychisch geweld ernstige schade voor het slachtoffer oplevert.

Het coherentiebeginsel brengt de vraag met zich hoe een separate strafbaarstelling van psychisch geweld zich zal gaan verhouden tot de reeds bestaande relevante strafbaarstellingen, gelet op de mogelijke overlap die de verschillende delictsomschrijvingen zouden kunnen gaan vertonen. Indien duidelijk het achterliggende beschermde rechtsgoed in de delictsomschrijving van psychisch geweld naar voren komt alsmede het stelselmatige karakter van de geweldsgedragingen, ben ik van mening dat een separate strafbaarstelling van psychisch geweld passend is in ons huidige strafwetstelsel en zal deze strafbaarstelling niet in strijd zijn met andere regels.

Op grond van het subsidiariteitsbeginsel dient gekeken te worden of handhaving mogelijk is met andere – minder vergaande – middelen. De Wet tijdelijk huisverbod kan gezien worden als zo'n minder vergaand alternatief. Echter, de moeilijkheid om bewijsmateriaal te leveren, de beperkte duur van de (crisis)maatregel alsmede het niet omvatten van alle situaties waarin psychisch geweld zich voordoet, maakt het huisverbod als maatregel geen afdoende alternatief voor strafrechtelijke handhaving van psychisch geweld.

Tot slot is een mogelijke strafbaarstelling van psychisch geweld getoetst aan het effectiviteitsbeginsel. Het leveren van voldoende aanvullend bewijs in psychisch geweld-zaken is vanwege het ontbreken van getuigen een lastige opgave. Echter, deze moeilijkheid is niet anders dan strafzaken waarin bijvoorbeeld zedendelicten spelen. Het gebruik van bewijsvermoedens en feiten van algemene bekendheid maken deze bewijsproblemen niet onoverkomelijk.

Dit maakt dat een toetsing aan het wederrechtelijkheidsbeginsel en de relevante criteria voor strafbaarstelling op voorhand niet aan een separate strafbaarstelling van psychisch geweld in de weg staat.

¹⁸⁴ Zie bijv. Rb. Midden Nederland 3 mei 2021, ECLI:NL:RBMNE:2021:1786.

¹⁸⁵ Rb. Midden Nederland 3 mei 2021, ECLI:NL:RBMNE:2021:1786.

¹⁸⁶ Zie ook Janssen, Dreissen & Juncker 2022, p. 46.

§ 5 Conclusie

Burgers wensen in toenemende mate ook bescherming tegen hinder in de persoonlijke levenssfeer en derhalve tegen psychisch geweld. Psychisch geweld laat zich moeilijk in een eenduidige definitie vangen door de uiteenlopende invalshoeken van waaruit dit geweld benaderd kan worden en door het feit dat opvattingen over (psychisch) geweld aan maatschappelijke en juridische verandering onderhevig zijn. Psychisch geweld impliceert een opzettelijke, wederrechtelijke en ernstige inbreuk op de geestelijke integriteit van een ander en heeft een stelselmatig karakter, waarbij het niet om een enkele (geïsoleerde) gebeurtenis gaat, maar waarbij sprake is van een gedragslijn of patroon. Ondanks dat een fysiek aspect bij psychisch geweld (vaak) ontbreekt, kunnen de gevolgen ervan net zo ingrijpend en traumatisch zijn als de gevolgen die fysiek geweld bij het slachtoffer teweegbrengt. Uit onderzoek is gebleken dat psychisch geweld onder meer kan leiden tot angstklachten, eet- en slaapstoornissen, hartkloppingen, depressie, PTSS-klachten, psychiatrische aandoeningen en zelfs tot suïcidaliteit.

De belangrijkste elementen en/of kenmerken van psychisch geweld komen het beste tot uitdrukking in de werkdefinitie zoals deze gehanteerd wordt in de Consultatienota van de leden Bergkamp, Özütok en Van den Hul over de aanpak van psychisch geweld en de oriëntatie op een strafrechtelijke bepaling tegen psychisch geweld. Psychisch geweld wordt aldaar omschreven als ‘wederrechtelijke handelingen en omissies die, zonder dat sprake is van fysiek geweld, ernstige inbreuken op de psychische integriteit van slachtoffers veroorzaken of voorzienbaar kunnen veroorzaken, zoals een patroon van stelselmatig kleinerend of vernederend gedrag, isolatie, ernstige verwaarlozing, het afsluiten van levensbehoeften en het creëren van een vergaande afhankelijkheidsrelatie.’ De vraag is echter of deze definitie ook daadwerkelijk zou kunnen fungeren als wettelijke delictsomschrijving. Het lex certa-beginsel, als deelbeginsel van het in artikel 1 Sv verankerde legaliteitsbeginsel, vereist namelijk dat uit de strafbepaling af te leiden moet zijn welke specifieke gedragingen onder welke voorwaarden strafbaar zijn. Mijns inziens bevat bovengenoemde definitie te veel vage begrippen, waarbij gedacht kan worden aan ‘kleinerend of vernederend gedrag’, ‘een vergaande afhankelijkheidsrelatie’ of de invulling van het bestanddeel ‘ernstig’. Ondanks dat enige mate van vaagheid onvermijdelijk is, kan gelet op de hoeveelheid aan vage begrippen in één definitie getwijfeld worden of deze definitie als mogelijke delictsomschrijving de toets van lex certa kan doorstaan.

Een andere belangrijke definitie is opgenomen in artikel 33 van het Verdrag van Istanbul, dat psychologisch geweld definieert als ‘opzettelijke gedragingen tot het door middel van dwang of bedreiging ernstig beschadigen van de geestelijke integriteit van een ander.’ Indien het Verdrag van Istanbul inderdaad noopt tot verdergaande strafbaarstelling van psychisch geweld, is het verstandig om aansluiting te zoeken bij deze door het Verdrag van Istanbul gegeven definitie van psychisch geweld.

Artikel 33 van het Verdrag van Istanbul verplicht de verdragspartijen namelijk om alle vormen van psychisch geweld strafbaar te stellen. Daarbij is niet vereist dat al deze vormen onder een en dezelfde delictsomschrijving vallen. Ons Wetboek van Strafrecht kent geen zelfstandige strafbaarstelling van psychisch geweld. Wel kent ons strafrechtstelsel enkele strafbaarstellingen die zien op de bescherming tegen inbreuken op het menselijk lichaam en de lichamelijke integriteit en derhalve tegen fysiek geweld. De vraag rijst of psychisch geweld in Nederland reeds strafbaar is gesteld op basis van bestaande strafbaarstellingen of dat reeds bestaande strafbaarstellingen als aanknopingspunten kunnen gelden om psychisch geweld strafrechtelijk aan te pakken. Het gaat daarbij hoofdzakelijk om de strafbaarstellingen van dwang (artikel 284 Sr), bedreiging (artikel 285 Sr), belaging (artikel 285b Sr) en mishandeling (artikel 300 Sr).

De gelijkstelling van een opzettelijke benadeling van de gezondheid met mishandeling uit artikel 300, vierde lid, Sr zou zo kunnen worden uitgelegd dat ook het gebruik van psychisch geweld op grond van deze bepaling strafbaar is. In de lagere rechtspraak is – in afwijking van de door de Hoge Raad ingezette lijn – in enkele concrete gevallen psychisch geweld inderdaad onder artikel 300, vierde lid, Sr gebracht. Echter, gelet op de wetshistorie, het achterliggende rechtsgoed van deze strafbaarstelling (de bescherming van het menselijk lichaam en de lichamelijke integriteit) en de jurisprudentie van de Hoge Raad, is het maar de vraag of de Hoge Raad de verantwoordelijkheid op zich wil nemen voor een dergelijke extensieve interpretatie van artikel 300, vierde lid, Sr.

Ondanks dat de strafbepalingen van dwang (artikel 284 Sr), bedreiging (artikel 285 Sr) en belaging (artikel 285b Sr) eenieders vrije wilsvorming lijken te beschermen, bieden zij onvoldoende aanknopingspunten om (vormen van) psychisch geweld strafrechtelijk aan te kunnen pakken. Bij de strafbaarstellingen van dwang en bedreiging ligt de lat voor strafbaarheid te hoog in vergelijking met de gedragingen die artikel 33 van het Verdrag van Istanbul beoogt strafbaar te stellen. Ook omvatten deze delictsomschrijvingen niet de gedragspatronen die het gebruik van psychisch geweld zo typeren. Artikel 285 Sr is voorts enkel van toepassing op bedreigingen met de aldaar genoemde ernstige delicten, waarbij een enkele bedreiging voldoende is om tot een voltooiing van het misdrijf bedreiging te komen. Een zelfstandige strafbaarstelling van psychisch geweld zou eveneens van toepassing zijn op bedreigingen met minder ingrijpende delicten, maar waarbij deze bedreigingen bijvoorbeeld wel stelselmatig worden geuit.

De strafbaarstelling van belaging is – in tegenstelling tot de strafbaarstellingen van dwang, bedreiging en mishandeling – wel gericht op het bestraffen van een gedragspatroon. Belaging ziet echter op handelingen van personen die geen deel (meer) uitmaken van de persoonlijke levenssfeer van het slachtoffer, terwijl de meeste situaties van psychisch geweld zich juist afspelen in partnerrelaties.

Op dit moment kent de Nederlandse strafwetgeving naar mijn mening dan ook onvoldoende mogelijkheden om alle vormen van psychisch geweld, zoals bedoeld in artikel 33 van het Verdrag van Istanbul, onder (een van de) reeds bestaande strafbaarstellingen te scharen die zien op de bescherming tegen fysiek geweld. Er is derhalve nog geen sprake van een sluitend wettelijk kader om psychisch geweld daadwerkelijk strafbaar te stellen. Men zou zelfs kunnen zeggen dat het Nederlandse strafrechtelijk kader daarin tekort schiet, met name omdat het huidige strafrechtelijk instrumentarium dat mogelijke aanknopingspunten biedt voor de strafbaarstelling van psychisch geweld ‘incident-specifiek’ gericht is. Een separate strafbaarstelling van psychisch geweld wint in hoofdzaak terrein wanneer de delictsomschrijving toegespitst wordt op de stelselmatigheid van de gedragingen, zodat óók een samenstel van gedragingen die ieder afzonderlijk de strafrechtelijke grens niet overschrijden, strafbaar zijn. De werkdefinitie van psychisch geweld, zoals gebruikt in de Consultatienota, én de wettekst van artikel 33 van het Verdrag van Istanbul schieten daarin mijns inziens nog te kort. Dit stelselmatige karakter komt wel naar voren in de voorlopige delictsomschrijving die in het onderzoeksrapport van Avans Hogeschool en de Open Universiteit wordt geformuleerd. Daarnaast zou het benadrukken van het te beschermen rechtsgoed ‘de bescherming tegen inbreuken op de geestelijke integriteit’ zeker een meerwaarde zijn van een separate strafbaarstelling van psychisch geweld.

Alvorens tot strafbaarstelling van psychisch geweld over te kunnen gaan, moet allereerst getoetst worden aan het wederrechtelijkheidsbeginsel en de criteria voor strafbaarstelling om na te gaan of de inzet van het strafrecht als ultimum remedium de aangewezen oplossing is om psychisch geweld ook daadwerkelijk te kunnen bestrijden. Met andere woorden moet aan de hand van deze beginselen en criteria gekeken worden of criminalisering van het gebruik van psychisch geweld gerechtvaardigd is. In het kader van psychisch geweld is getoetst aan het wederrechtelijkheidsbeginsel (indien een gedraging niet in strijd is met (on)geschreven rechtsregels, mag dit gedrag niet leiden tot strafrechtelijke aansprakelijkheid), het schadebeginsel (alleen wanneer de gedraging schadelijk is, mag strafrechtelijk worden ingegrepen), het coherentiebeginsel (geen strafbaarstelling indien regels niet passen in het bestaande rechtssysteem of indien strijdigheid bestaat met een andere regel), het subsidiariteitsbeginsel (geen strafbaarstelling wanneer de regel met andere en minder ingrijpende middelen kan worden gehandhaafd) en het effectiviteitsbeginsel (geen strafbaarstelling indien bij voorbaat duidelijk is dat dit geen effect sorteert).

Het gebruik van psychisch geweld wordt als een zodanige substantiële wederrechtelijke gedraging beschouwd dat bestrijding dient plaats te vinden door middel van de inzet van het strafrecht als uiterste en zwaarste middel. Dit volgt met name uit het feit dat het EHRM artikel 3 EVRM in overeenstemming met artikel 33 van het Verdrag van Istanbul is gaan uitleggen. De inzet van het strafrecht als ultimum remedium kan bijdragen aan de bekrachtiging van de normstelling voor de bescherming tegen inbreuken op de geestelijke integriteit. Daarnaast is duidelijk dat het gebruik van psychisch geweld ernstige schade voor het slachtoffer oplevert. Een mogelijk minder vergaand alternatief is de maatregel van het tijdelijk huisverbod. Echter, de moeilijkheid om bewijsmateriaal te leveren, de beperkte duur van deze (crisis)maatregel alsmede het niet omvatten van alle situaties waarin psychisch geweld zich voordoet, maakt het tijdelijk huisverbod als maatregel geen afdoende alternatief voor strafrechtelijke handhaving van psychisch geweld. De moeilijkheid voldoende aanvullend bewijs te leveren vanwege het ontbreken van getuigen in psychisch geweld-zaken is niet anders dan in zedenzaken; het

gebruik van bewijsvermoedens en feiten van algemene bekendheid maken deze bewijsproblemen niet onoverkomelijk. Gedacht kan worden aan een (in de wet verankerd) bewijsvermoeden ten aanzien van een verondersteld ontbreken van de wilsvrijheid bij bepaalde stelselmatige geweldsgedragingen in een duurzame partnerrelatie of het feit van algemene bekendheid dat het door volwassenen zelf ervaren van psychisch geweld een benadeling in de gezondheid oplevert, waardoor sneller kan worden aangenomen dat de dader ten minste voorwaardelijk opzet heeft gehad op de benadeling van de gezondheid van het slachtoffer.

De enige crux is mijns inziens gelegen in het coherentiebeginsel, dat de vraag met zich brengt hoe een separate strafbaarstelling van psychisch geweld zich zal gaan verhouden tot de reeds bestaande relevante strafbaarstellingen. De mogelijke overlap die de verschillende delictomschrijvingen zouden kunnen gaan vertonen, zullen echter niet dusdanig zijn dat een separate strafbaarstelling van psychisch geweld in het geheel overbodig is. Daarnaast lijkt de opvatting dat artikel 300, vierde lid, Sr enkel ziet op fysieke aangelegenheden tot op heden nog dominant.

Een toetsing aan het wederrechtelijkheidsbeginsel en de relevante criteria voor strafbaarstelling staan op voorhand dan ook niet aan een (separate) strafbaarstelling van psychisch geweld in de weg.

(Vormen van) Psychisch geweld zijn naar mijn mening op dit moment niet goed in te passen in het bestaande Nederlandse strafrechtstelsel, doordat er in het Wetboek van Strafrecht thans onvoldoende mogelijkheden zijn om de dwingende gedragspatronen strafbaar te stellen, zoals de Raad van Europa vereist. Dit zou mogelijk anders zijn wanneer de Hoge Raad zich in positieve zin uitlaat met betrekking tot een extensieve interpretatie van artikel 300, vierde lid, Sr. De inzet van het strafrecht is een uiterst middel, maar gelet op de ernst van (de gevolgen van) psychisch geweld wel mogelijk en noodzakelijk. Een separate strafbaarstelling van psychisch geweld kan, gelet op het vorenstaande, mijns inziens worden gerechtvaardigd na het wege van de relevante beginselen en criteria voor strafbaarstelling. Met een separate strafbaarstelling van psychisch geweld kan het bestaande gat in de strafwetgeving gedicht worden en wordt er bijgedragen aan een sluitend wettelijk kader zodat de Nederlandse strafwet in overeenstemming wordt gebracht met het Verdrag van Istanbul, maar ook met de Europese wetgeving en de rechtspraak van het EHRM.

Het EHRM heeft met zijn uitspraak inzake Volodina t. Rusland en haar daaropvolgende uitspraken inmiddels het beschermingsniveau van artikel 3 EVRM afgestemd op artikel 33 van het Verdrag van Istanbul en geoordeeld dat eveneens inbreuken op de geestelijke integriteit door middel van dwang of bedreiging, zonder dat sprake is van fysiek geweld of lichamelijk letsel, als een onmenselijke of vernederende gedraging kunnen worden aangemerkt. Deze zeer belangrijke rechtspraak wordt in het onderzoeksrapport van Avans Hogeschool en de Open Universiteit en de beleidsreactie van de minister voor Rechtsbescherming en de staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport daarop in het geheel niet genoemd. Gelet op de rechtspraak van het EHRM, mede bezien in het licht van het evaluatierapport van GREVIO, kan mijns inziens worden geconcludeerd dat het nationale beschermingsniveau van het bestaande strafrechtelijke kader tekortschiet en een separate strafbaarstelling van psychisch geweld niet alleen gerechtvaardigd, maar ook uiterst noodzakelijk is om een veroordeling van Nederland ter zake een schending van artikel 3 EVRM te voorkomen. Psychisch geweld hoort strafbaar te zijn en aldus als separate bepaling in het Wetboek van Strafrecht te worden opgenomen.

§ 6 Literatuurlijst

Avontuur 2022

I. Avontuur, 'Het negeren van huiselijk geweld is een systeemfout bij de aanpak van 'complexe' scheidingen', *NJB* 2022/2696, afl. 38, p. 3128-3135.

Baaijens-Van Geloven 2005

Y.G.M. Baaijens-Van Geloven, 'Is psychische mishandeling strafbaar?', in: A.E. Hartevelde, D.H. de Jong & E. Stamhuis, *Systeem in ontwikkeling. Liber amicorum G. Knigge*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2005, p. 5-22.

Baas 1998

N.J. Baas, *Stalking. Slachtoffers, daders en maatregelen tegen deze vorm van belagen*, Den Haag: WODC 1998.

Bouma 2020

S. Bouma, in: E. Maliepaard, 'Huiselijk geweld: Veilig thuis?' (interview met S. Bouma, expert op het gebied van huiselijk geweld), *AGORA Magazine* 2020-4, p. 11-12.

Buisman 2020

S.S. Buisman, 'Criteria voor strafbaarstelling. De integratie tussen theorie en wetgevingsbeleid', *Boom Strafblad* 2020-1, p. 64-72.

Chalmers & Leverick 2008

J. Chalmers & F. Leverick, 'Fair Labelling in Criminal Law', *The Modern Law Review* 71-2 2008, p. 217-246.

Cleiren e.a. 2012

C.P.M. Cleiren e.a., *Criteria voor strafbaarstelling in een nieuwe dynamiek – Symbolische legitimiteit versus maatschappelijke en sociaalwetenschappelijke realiteit*, Den Haag: Boom Lemma uitgevers 2012.

Commissie Onderzoek naar Geweld in de Jeugdzorg 2019

Commissie Onderzoek naar Geweld in de Jeugdzorg, *Onvoldoende beschermd. Geweld in de Nederlandse jeugdzorg van 1945 tot heden*, Den Haag: Commissie De Winter 2019.

Crijns 2012

J. Crijns, 'Strafrecht als ultimum remedium. Levend leidmotief of archaisch desideratum?', *AA* 2012, p. 11-18.

d'Anjou 2000

L.J.M. d'Anjou, 'Strafrecht als product van moreel ondernemen. Over de criminalisering van stalking', in: *Criminalisering* (Justitiële verkenningen), Gouda: Uitgeversverbond Groep vaktijdschriften WODC 2000, p. 23-35.

De Hullu 2021

J. De Hullu, *Materieel strafrecht. Over algemene leerstukken van strafrechtelijke aansprakelijkheid naar Nederlands recht*, Deventer: Wolters Kluwer 2021.

Dekeseredy & Schwartz 2011

W.S. Dekeseredy & M.D. Schwartz, 'Theoretical and definitional issues in violence against women', in: C.M. Renzetti e.a., *Sourcebook on Violence Against Women (Second Edition)*, Londen: SAGE 2011, p. 3-21.

De Roos 1987

Th. A. de Roos, *Strafbaarstelling van economische delicten*, Arnhem: Gouda Quint 1987.

Dijk, Veen & Cox 2010

J.J.M. van Dijk, M. van Veen & E. Cox, *Slachtofferschap van huiselijk geweld: Aard, omvang, omstandigheden en hulpzoekgedrag*, Hilversum: Intomart 2010.

Gelles & Cornell 1985

R.J. Gelles & C.P. Cornell, *Intimate violence in families*, Beverly Hills: SAGE 1985.

GREVIO 2020

GREVIO's evaluatierapport inzake wettelijke en andere maatregelen om uitvoering te geven aan de bepalingen van het Verdrag van de Raad van Europa inzake het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld (het Verdrag van Istanbul) in Nederland, Straatsburg: Raad van Europa 2020.

Groenhuijsen 1993

M.S. Groenhuijsen, 'Criteria voor strafbaarstelling', *DD* 1993/23(1), p. 1-6.

Groenhuijsen 1998

M.S. Groenhuijsen, 'Stalking: strafrecht als interventierecht', *DD* 1998, p. 521-526.

Hirigoyen (1998) 2006

M. Hirigoyen, *Pesten en treiteren: psychisch geweld in het dagelijkse leven*, Amsterdam: Wereldbibliotheek 2006 (*Le Harcèlement Moral: la violence perverse au quotidien* 1998, vertaald door M. van Velzen).

Janssen 2016

J. Janssen, 'Geweld in afhankelijkheidsrelaties', in: M. Liem & E.R. Muller, *Geweld. Geweld en geweldsbeheersing in Nederland* (Handboeken Veiligheid), Deventer: Wolters Kluwer 2016, p. 393-412.

Janssen, Dreissen & Juncker 2022

J.H.L.J. Janssen, W.H.B. Dreissen & K. Juncker, *Naar een aparte strafbaarstelling van psychisch geweld? Voor- en tegenargumenten* (Onderzoeksrapport met aanbevelingen aan de Tweede Kamer), Expertisecentrum Veiligheid Avans Hogeschool 2022.

Janssens & Nieuwenhuis 2019

A.L.J. Janssens & A.J. Nieuwenhuis, *Uitingsdelicten* (Studiepockets strafrecht nr. 36), Deventer: Wolters Kluwer 2019.

Kelk & De Jong 2019

C. Kelk en F. de Jong, *Studieboek materieel strafrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2019.

Koops 2021

I. Koops, in: S. Haasnoot, 'Waar blijft de expliciete strafbaarstelling van psychisch geweld? Sasha is slachtoffer: 'Het kan iedereen overkomen'' (interview met o.a. I. Koops, schrijfster en oprichtsters van Stichting Het Verdwenen Zelf), *Omroep Human* 27 november 2021.

Liem & Muller 2016

M. Liem & E.R. Muller, *Geweld. Geweld en geweldsbeheersing in Nederland* (Handboeken Veiligheid), Deventer: Wolters Kluwer 2016.

Ligthart, Oploo, Nauta & Bijlsma 2023

S.L.T.J. Ligthart, L.E. van Oploo, E.E. Nauta & J. Bijlsma, 'Bescherming van de geest in het materiële strafrecht', *DD* 2023/14, p. 167-182.

Lindenberg 2007

K.K. Lindenberg, *Strafbare dwang: over het bestanddeel 'dwingen' en strafbaarstellingen van dwang, in het bijzonder art. 284 Sr*, Apeldoorn/Antwerpen: Maklu 2007.

Lissenberg 2000

E. Lissenberg, 'Intieme relaties en het strafrecht; over thuisgeweld en de strafbaarstelling van belagen', in: *Criminalisering* (Justitiële verkenningen), Gouda: Uitgeversverbond Groep vaktijdschriften WODC 2000, p. 36-44.

Raad van Europa 2011

Explanatory Report 11.V.2011, Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (CETS no. 210), 2011.

Remmelink 1996

J. Remmelink, *Inleiding tot de studie van het Nederlandse strafrecht*, Deventer: Gouda Quint 1996.

Rogers & Follingstad 2014

M.J. Rogers & D.R. Follingstad, 'Women's Exposure to Psychological Abuse: Does That Experience Predict Mental Health Outcomes?', *Journal of Family Violence* 2014/29, p. 595-611.

Steketee e.a. 2020

M. Steketee e.a., *Kwestie van lange adem. Kan huiselijk geweld en kindermishandeling echt stoppen?*, Utrecht: Verwey-Jonker Instituut 2020.

Van der Velde 2020

A-B. van der Velde, 'Over het oogmerkbestanddeel in artikel 285b Sr, dwang en heimelijke belaging', *Tijdschrift voor Strafrecht* 2020(5), p. 340-348.

Veen & Bogaerts 2010

H.C.J. van der Veen & S. Bogaerts, *Huiselijk geweld in Nederland. Overkoepelend syntheserapport van het vangst-hervangst-, slachtoffer- en daderonderzoek 2007-2010*, Den Haag: WODC 2010.

Vianen e.a. 2010

R.T. van Vianen e.a., *De inzet van het strafrecht bij kindermishandeling*, Woerden: WODC 2010.

Vossole, Aa & Groenen 2016

A. van Vossole, S. van der Aa & A. Groenen, 'Psychisch geweld', in: M. Liem & E.R. Muller, *Geweld. Geweld en geweldsbeheersing in Nederland* (Handboeken Veiligheid), Deventer: Wolters Kluwer 2016, p. 365-392.

Williams e.a. 2012

C. Williams e.a., 'Perceptions of physical and psychological aggression in close relationships: A review', *Elsevier* 28 juli 2012.

WODC/CBS 2020

Prevalentiemonitor Huiselijk Geweld en Seksueel Geweld 2020, Den Haag: WODC/CBS 2020.

Overige bronnen

Aangehaalde Jurisprudentie

EHRM, 26 april 1979, ECLI:CE:ECHR:1979:0426JUD000653874, (The Sunday Times / The United Kingdom).
EHRM 9 juli 2019, ECLI:CE:ECHR:2019:0709JUD004126117 (*Volodina / Russia*).
EHRM 14 december 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:1214JUD005597416 (*Tunikova and others / Russia*).
EHRM 16 juni 2022, ECLI:CE:ECHR:2022:0616JUD002373519 (*De Giorgi / Italy*).
EHRM 7 juli 2022, ECLI:CE:ECHR:2022:0707JUD003271519 (*M.S. / Italy*).

HR 6 januari 1998, ECLI:NL:HR:1998:ZC8317.
HR 10 mei 2005, ECLI:NL:HR:2005:AT1802.
HR 13 september 2005, ECLI:NL:HR:2005:AT5834.
HR 11 september 2012, ECLI:NL:HR:2012:BX4474.
HR 19 februari 2013, ECLI:NL:HR:2013:BX9407, m.nt. N. Keijzer.
HR 12 maart 2013, ECLI:NL:HR:2013:BZ3626.
HR 9 september 2014, ECLI:NL:HR:2014:2677.
HR 13 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1077.
HR 12 juni 2018, ECLI:NL:HR:2018:909.
HR 8 oktober 2019, ECLI:NL:HR:2019:1554.
HR 12 november 2019, ECLI:NL:HR:2019:1751.
HR 7 april 2020, ECLI:NL:HR:2020:568.

PHR 18 april 2006, ECLI:NL:PHR:2006:AV4824
PHR 24 juni 2014, ECLI:NL:PHR:2014:1673.
PHR 2 september 2014, ECLI:NL:PHR:2014:1888.
PHR 23 april 2019, ECLI:NL:PHR:2019:656.

ABRvS 8 februari 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BV3218.

Hof 's-Hertogenbosch 30 maart 2001, ECLI:NL:GHSHE:2001:AB0835.
Hof 's-Gravenhage 31 mei 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:1539.
Hof 's-Gravenhage 31 mei 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:1540.
Hof 's-Hertogenbosch 2 mei 2018, ECLI:NL:GHSHE:2018:2756.
Hof 's-Gravenhage 19 december 2018, ECLI:NL:GHDHA:2018:3797.
Hof 's-Gravenhage 8 april 2021, ECLI:NL:GHDHA:2021:806.

Rb. Noord-Nederland 14 juni 2017, ECLI:NL:RBNNE:2017:2136.
Rb. Den Haag 8 april 2020, ECLI:NL:RBDHA:2020:3246.
Rb. Midden Nederland 3 mei 2021, ECLI:NL:RBMNE:2021:1786.
Rb. Zeeland-West-Brabant 20 augustus 2021, ECLI:NL:RBZWB:2021:4242.
Rb. Midden-Nederland 28 januari 2022, ECLI:NL:RBMNE:2022:263.
Rb. Noord-Holland 14 oktober 2022, ECLI:NL:RBNHO:2022:9068.
Rb. 's-Gravenhage 1 februari 2023, ECLI:NL:RBDHA:2023:900.

Aangehaalde Parlementaire stukken

De Wet van 15 april 1886 tot invoering van het Wetboek van Strafrecht (*Stb.* 1886, 64).

Verdrag van de Raad van Europa inzake het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld (met bijlage) Istanboel, 11 mei 2011 (*Trb.* 2015, 197).

Aanhangsel Handelingen II 2019/20, nr. 3944.

Kamerstukken II 1990/91, 22008, nr. 2.
Kamerstukken II 1997/98, 25768, nr. 3.
Kamerstukken II 2014/15, 34038 (R2039), nr. 3.
Kamerstukken II 2019/20, 28345, nr. 227.
Kamerstukken II 2020/21, 28345, nr. 246.
Kamerstukken II 2021/22, 36178, nr. 3.